

Дәріс кешені

Пәні: «Әскери гигиена және эпидемиология»

Пән коды: AQE 4306

БББ атауы және шифры: 6B10111 «Қоғамдық денсаулық»

Оқу сағаты /кредит көлемі : 150сағат/5 кредит

Оқу курсы мен семестрі: 4-курс, 8 – семестр

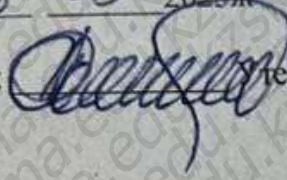
Дәріс көлемі: 10 сағ.

Шымкент, 2025 жыл

Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология» пәнінің жұмыс оқу бағдарламасына (сиплабус) сәйкес әзірленді және кафедра мәжілісінде талқыланды.

Хаттама № 12 26 05 2025ж

Кафедра меңгерушісі: Утепов П.Д

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 3 беті

Дәріс №1

1. Тақырыбы:

Әскери гигиена. Әскери гигиена мен жалпы гигиенаның айырмашылығы

2. Мақсаты:

Әскери гигиена ғылымының мазмұнын, міндеттерін, даму тарихын және азаматтық (жалпы) гигиенадан ерекшеліктерін түсіндіру; әскери қызметтің санитарлық-гигиеналық жағдайларын бағалау және қауіпсіз орта қалыптастырудың теориялық негіздерін меңгерту; жеке құрам денсаулығын сақтау үшін әскери гигиена талаптарын практикалық жағдайда дұрыс қолдану дағдысын қалыптастыру.

3. Дәріс тезистері:

Адамның денсаулығын сақтау мен нығайтуға бағытталған ғылым салаларының ішінде гигиена ерекше орын алады. Гигиена — қоршаған ортаның адам ағзасына әсерін зерттейтін, денсаулықты сақтау мен аурулардың алдын алу мақсатында ғылыми негізделген талаптарды қалыптастыратын ғылым.

Әскери орта — адам өмірінің ең күрделі, құбылмалы, экстремалды жағдайларға толы ерекше саласы. Сондықтан әскери гигиена әскери қызметкерлердің денсаулығын сақтау және жауынгерлік қабілетін арттыру үшін қажетті санитарлық-гигиеналық шаралар кешенін зерттейді.

Әскери қызметтің психофизиологиялық жүктемесі жоғары, климаттық және географиялық жағдайлар тез өзгередіндіктен, әскерилер үшін дұрыс ұйымдастырылған гигиеналық режимнің маңызы өте зор. Сол себепті әскери гигиена жеке бағыт ретінде дамып, өзінің ғылыми қағидалары мен міндеттерін қалыптастырған.

1. Әскери гигиена ұғымы, мәні және мазмұны

1.1. Әскери гигиенаның анықтамасы

Әскери гигиена — әскери қызметтің ерекшеліктеріне байланысты сарбаздар мен офицерлердің денсаулығын сақтау, жұмыс қабілетін арттыру және аурулардың алдын алу мақсатында қоршаған ортаның әсерін, әскери өмір жағдайларын зерттейтін және санитарлық талаптар мен нормаларды белгілейтін гигиена саласы.

Бұл ғылымның негізгі объектісі — әскери қызметші және оны қоршаған орта.

1.2. Әскери гигиенаның нысандары

1. Әскерді тамақтандыру гигиенасы
2. Сумен қамтамасыз ету гигиенасы
3. Орналастыру (казарма, дала лагерлері) гигиенасы
4. Әскери киім-кешек және жабдықтау гигиенасы
5. Жауынгерлік оқулар мен жаттығулар гигиенасы
6. Әскери техниканы пайдалану гигиенасы
7. Климаттық-физиологиялық бейімделу гигиенасы

1.3. Әскери гигиенаның негізгі міндеттері

- Әскерилерге қолайлы санитарлық-тұрмыстық жағдай жасау;
- Инфекциялық және инфекциялық емес аурулардың алдын алу;
- Әскери қызметтің ауыр жүктемесі кезінде ағзаның функционалдық тұрақтылығын арттыру;
- Әскери объектілерді жобалау кезінде гигиеналық талаптарды енгізу;
- Далалық және экстремалды жағдайларда қауіпсіздікті қамтамасыз ету;
- Әскери-тактикалық оқу-жаттығулардың денсаулыққа әсерін зерттеу;

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 4 беті

- Жауынгерлік қабілетті сақтау және арттыруға бағытталған медициналық шараларды ұйымдастыру.

2. Жалпы гигиена және оның негізгі бағыты

2.1. Жалпы гигиенаның анықтамасы

Жалпы гигиена — адам денсаулығын сақтау және аурулардың алдын алу үшін қоршаған ортаның (су, ауа, топырақ, тұрмыс, тамақ, еңбек) әсерін зерттейтін ғылым.

Ол барлық адамдарға ортақ, қоғамның санитарлық жағдайын жақсартуға бағытталған нормаларды жасайды.

2.2. Жалпы гигиенаның негізгі салалары

- Тұрғын үй гигиенасы
- Еңбек гигиенасы
- Тамақтану гигиенасы
- Балалар мен жасөспірімдер гигиенасы
- Қоршаған орта гигиенасы
- Радиациялық гигиена

Жалпы гигиенаның негізгі принциптері — адам денсаулығын сақтау, аурулардың алдын алу, қоғамның санитарлық-эпидемиологиялық жағдайын тұрақтандыру.

3. Әскери гигиена мен жалпы гигиенаның айырмашылықтары

Әскери гигиена жалпы гигиенаның теориялық негіздеріне сүйенгенімен, оны әскери ортаға бейімдейді. Әскери қызметтің ерекшеліктері, экстремалды жүктемелер, ерекше климаттық жағдайлар, қару-жарақ пен әскери техниканың адамға әсері әскери гигиенаны дербес ғылым етеді.

Төменде негізгі айырмашылықтар толық берілген.

3.1. Қызметтің ерекшелігіне байланысты айырмашылықтар

Жалпы гигиена:

- Әдеттегі тұрмыстық және еңбек жағдайларын зерттейді.
- Қоғамдық денсаулықты сақтауға бағытталған.
- Адам ағзасына қалыпты орта факторларын қарастырады.

Әскери гигиена:

- Экстремалды және күрделі жағдайлардағы гигиенаны зерттейді.
- Әскери қызметтің жоғары физикалық, психикалық, тактикалық жүктемесі ескеріледі.
- Соғыс, дала жағдайы, климаттың күрт өзгеруі, оттегі жетіспеушілігі, радиация, жарылыс толқыны сияқты факторларды зерттейді.

3.2. Қоршаған орта жағдайындағы айырмашылықтар

Жалпы гигиена:

- Стационарлы, тұрақты орта (үйлер, мектеп, жұмыс орны).
- Қоршаған ортаның тұрақты параметрлері.

Әскери гигиена:

- Далалық жағдай — шатырда өмір сүру, уақытша лагерьлер, жылжымалы асханалар.
- Жылдам ауысатын орта — әскери техникада жүру, биік таулар, шөл, орман, суық аймақ.

ONȚUSTIK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 5 беті

- Экстремалды факторлар — жауынгерлік іс-қимыл аймағы, жарылыс, түтін, шу, қару әсері.

3.3. Денсаулыққа қойылатын талаптар айырмашылығы

Жалпы гигиена:

- Адамның денсаулығын, еңбек қабілетін сақтауға бағытталады.
- Физиологиялық нормалардың орташа көрсеткіштеріне сүйенеді.

Әскери гигиена:

- Жауынгерлік қабілетті барынша арттыруға бағытталған.
- Әскердің физикалық және психологиялық төзімділігіне жоғары талаптар қойылады.
- Денсаулықтың жеңіл бұзылыстары да әскери міндеттердің орындалуына әсер ететіндіктен, алдын алу шаралары қатаң.

3.4. Гигиеналық бақылау әдістеріндегі айырмашылықтар

Жалпы гигиена:

- Санитарлық бақылаудың стандартты әдістерін қолданады.
- Көп жағдайда стационарлы зертханаларға сүйенеді.

Әскери гигиена:

- Жылжымалы санитарлық-зертханалық кешендерді, портативті құралдарды қолданады.
- Ластанған, қолайсыз аймақтарда санитарлық бақылау жүргізеді.
- Радиациялық, химиялық ластануды анықтауға арналған құралдар пайдаланады.

3.5. Күштік және психофизиологиялық факторлардың рөлі

Әскерилер үшін:

- Ұйқының бұзылуы;
- Ұзақ жорықтар;
- Қарудың салмағы;
- Жауынгерлік дайындық;
- Шуға, жарыққа төзімділік;
- Қорқыныш, стресс, эмоционалдық жүктеме

сияқты факторлар ерекше қарастырылады.

Жалпы гигиенада мұндай экстремалды факторлар негізгі зерттеу объектісі болып табылмайды.

4. Әскери гигиенаның әскери медицинадағы орны

Әскери гигиена — әскери медицинаның негізгі құрылымдық бөліктерінің бірі.

Ол келесі бағыттармен тығыз байланысты:

- Әскери эпидемиология — жұқпалы аурулардың алдын алу.
- Әскери токсикология — улағыш заттардың әсерін зерттеу.
- Әскери диетология — арнайы рациондар дайындау.
- Әскери физиология — биіктік, суық, ыстық әсеріне организмнің бейімделуі.

Әскери гигиена бұл салалармен бірге әскердің жауынгерлік қабілетін сақтау жүйесін құрайды.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 6 беті

5. Әскери гигиена талаптарының практикалық маңызы

5.1. Әскердің жауынгерлік қабілетін арттыру

Жауынгердің денсаулығы — әскери бөлімнің оперативтік мүмкіндіктерін анықтайтын басты фактор. Гигиеналық талаптарды сақтамау:

- жұқпалы аурулардың тарауына;
- сарбаздардың әлсіреуіне;
- психологиялық тұрақсыздыққа;
- жауынгерлік тапсырмалардың орындалу сапасының төмендеуіне әкеледі.

5.2. Жазатайым жағдайлардың алдын алу

Гигиеналық нормаларды сақтау арқылы:

- қару-жаракты дұрыс пайдалану;
- техникалық қауіпсіздік;
- физикалық шамадан тыс жүктеменің алдын алу;
- климаттық әсерлерден қорғау (үсіктің, күн өтудің алдын алу)

қамтамасыз етіледі.

5.3. Санитарлық-эпидемиологиялық қауіпсіздік

Әскерде эпидемия таралуы — жауынгерлік қабілеттің төмендеуінің ең қауіпті факторы.

Әскери гигиена эпидемияның алдын алып, санитарлық тәртіпті нығайтады.

6. Әскери гигиенаның дамуы мен тарихи аспектілері (қысқаша)

Әскери гигиена ежелгі дәуірден бастап зерттелген:

- Ежелгі Рим легиондарында лагерьді орналастыру нормалары болған.
- XVIII–XIX ғасырларда әскери медицина қарқынды дамыды.
- Бірінші және Екінші дүниежүзілік соғыстардан кейін әскери гигиена ғылым ретінде қалыптасты.
- XX ғасырда химиялық, радиациялық қауіптер пайда болуы оның мазмұнын кеңейтті.

Қазақстанда әскери гигиена Қарулы Күштердің құрылуымен бірге дамып келеді.

Қорытынды

Әскери гигиена — жеке құрамның денсаулығын сақтауға, жауынгерлік қабілетті арттыруға бағытталған маңызды ғылым. Ол жалпы гигиенаға сүйене отырып, әскери ортаға тән ерекше факторларды терең зерттейді.

Жалпы гигиена барлық адамдарға ортақ санитарлық талаптарды қарастырса, әскери гигиена экстремалды жағдайлар, тактикалық жүктемелер, ерекше климаттық және техникалық факторларды қамтиды.

Әскери гигиена талаптарын толық орындау:

- әскерилердің денсаулығын сақтайды;
- әскери бөлімнің тұрақтылығын күшейтеді;
- жауынгерлік міндеттердің сапалы орындалуын қамтамасыз етеді.

Дәріс №2

1. Тақырыбы:

Әскерлерді орналастыру гигиенасы

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 7 беті

2. Мақсаты:

Әскерлерді түрлі жағдайларда (далалық жағдайда, казармада, уақытша лагерьлерде, соғыс аймақтарында) орналастыру кезінде сақталуы қажет гигиеналық талаптармен таныстыру; жеке құрамның денсаулығын сақтау, жұкпалы аурулардың алдын алу, қолайлы тұрмыс-тіршілік жағдайын ұйымдастырудың ғылыми негіздерін түсіндіру; санитарлық-гигиеналық нормаларды әскери практикада дұрыс қолдану дағдысын қалыптастыру.

3. Дәріс тезистері:

Әскерлерді орналастыру гигиенасы – әскери гигиенаның маңызды салаларының бірі. Оның негізгі міндеті – жеке құрамды қауіпсіз, санитарлық-эпидемиологиялық тұрғыдан қолайлы, физиологиялық қажеттіліктерге сәйкес келетін жағдайларда орналастыруды қамтамасыз ету. Әскери қызметтің ерекшелігіне байланысты әскери бөлімдердің өмірі үздіксіз қозғалыс, климаттық жағдайлардың ауысуы, тұрғылықты жердің жиі өзгеруі, әскери-тактикалық міндеттердің күрделілігімен байланысты. Мұндай жағдайда жеке құрамның денсаулығын сақтау — әскери бөлімнің жауынгерлік қабілетін қамтамасыз ететін басты фактор. Әскерді орналастырудың санитарлық-гигиеналық талаптарын сақтамау эпидемиялық аурулардың таралуына, жұкпалы инфекциялардың өршуіне, сарбаздардың жалпы еңбек және жауынгерлік қабілетінің төмендеуіне алып келеді. Сондықтан бұл сала әскери медицинада стратегиялық маңызға ие.

1. Әскерлерді орналастыру гигиенасының негізгі міндеттері

1. Жеке құрамға қолайлы өмір сүру жағдайларын жасау:
 - ауа температурасының, ылғалдылықтың, жарықтың талапқа сай болуы;
 - тынығуға, тамақтануға, санитарлық-гигиеналық қажеттіліктерді орындауға жағдай туғызу.
2. Инфекциялық және паразиттік аурулардың алдын алу:
 - тұрғылықты аймақтың эпидемиологиялық ерекшеліктерін ескеру;
 - дезинфекция, дезинсекция, дератизация шараларын ұйымдастыру.
3. Су, тамақ және ауаның ластануына жол бермеу:
 - ауыз судың сапасын санитарлық бақылаудан өткізу;
 - тағам өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
 - тұрмыстық және өндірістік қалдықтарды уақтылы жою.
4. Қауіпсіз қоныстану аумағын таңдау:
 - рельеф, жел бағыты, топырақтың құрамы, су көздерінің орналасуы;
 - өнеркәсіптік объектілерден, санитарлық қауіпті аймақтардан қашық болу.
5. Әскери-тұрғын объектілерді дұрыс жоспарлау:
 - казарманың, шатырлардың, уақытша баспаналардың орналасуы;
 - асхана, монша, дәретхана, қоймалар, медициналық пункт сынды объектілер арасындағы қашықтық нормалары.

2. Әскерлерді казармада орналастыру гигиенасы

Казармалық орналастыру — бейбіт кезеңдегі және тұрақты әскери базалардағы негізгі түрі. Бұл жағдайда санитарлық нормаларды сақтау салыстырмалы түрде жеңіл болса да, жеке құрам санының көптігі гигиенаның маңызын арттырады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 8 беті

2.1. Казарма ғимаратына қойылатын жалпы талаптар

- Құрылыстың орны
Рассасы — биік, құрғақ жер, грунт сулары жақын болмауы керек. Өндіріс орындарынан кемінде 500 м қашық болуы талап етіледі.
- Желдетілуі
Табиғи және жасанды желдету жүйелері санитарлық нормаларға сай болуы қажет. Бір сарбазға тәулігіне кемінде 20–30 м³ таза ауа келуі тиіс.
- Жарықтандыру
Терезелердің ауданы еден ауданының 1/5 бөлігі көлемінде болуы керек. Табиғи жарық жеткіліксіз болса, электр жарығы қолданылуы қажет.

2.2. Жатын орындарға қойылатын талаптар

- Бір сарбазға кемінде 2,5–3,0 м² тұрғын ауданы қарастырылуы тиіс.
- Төсек-орын жеке болуы, санитарлық ережелерге сай уақытылы ауыстырылып, жуылып отыруы қажет.
- Төсектердің арасы 0,7–1 метр болуы тиіс.
- Бөлме ішіндегі температура 18–22°C арасында болуы керек.

2.3. Гигиеналық-тұрмыстық объектілер

- Монша (душ) – аптасына кемінде 1 рет жалпы жуыну; жазда – 2 рет.
- Киім-кешек кептіргіш бөлме – ылғалды киімнің көгеруін болдырмау үшін міндетті.
- Дәретхана – канализация жүйесіне қосылған, желдеткіші жұмыс істейтін болуы шарт.
- Асхана – санитарлық бақылау, тағам сапасы, тамақтану нормалары қатаң сақталуы тиіс.

3. Әскерлерді далалық жағдайда орналастыру гигиенасы

Далалық жағдай — соғыс уақытында немесе оқу-жаттығулар барысында ең көп кездесетін түр. Мұнда табиғи орта факторлары, қоршаған ортаның өзгергіштігі, су мен азық-түлік тапшылығы басты қиындық болып табылады.

3.1. Лагерь орнын таңдау критерийлері

1. Табиғи жағдай:
 - жоғары, су баспайтын, құрғақ жер;
 - ауыр топырақтардан аулақ болу;
 - тік жартастардан, опырылатын беткейлерден қашық болу.
2. Су көзіне жақындығы:
 - таза ауыз суға 300–500 м қашықтық;
 - кір жуу, көлік жуу орындары жоғары ағысқа жақын болмауы.
3. Жел бағыты:
 - тұрмыстық объектілер (латрина, қоқыс жану орны) лагерьдің жел өтіндегі жағында орналасуы тиіс.
4. Эпидемиологиялық қауіпсіздік:
 - мал қорымдары, қоқыс төгетін орындар, батпақ аймақтары маңында орналастыруға болмайды.

3.2. Шатырлар мен уақытша баспаналарды орналастыру нормалары

- Шатырлар қатар-қатар қойылып, жолақ аралығы 20–30 м болуы тиіс.
- Тұрғын шатырлар мен асхана, лазарет арасында санитарлық арақашықтық сақталуы қажет:
 - асхана — 50 м

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 9 беті

- дәретхана — 100 м
- медициналық пункт — 30–50 м

3.3. Далалық гигиенаны қамтамасыз ету шаралары

1. Сумен қамтамасыз ету:

- суды міндетті түрде қайнату, фильтрлеу немесе хлорлау;
- су көздерін әскери техникадан, жанармай қоймаларынан қорғау.

2. Тағам гигиенасы:

- далалық асхананың тазалығы;
- тағамды жабық күйде сақтау;
- тез бұзылатын өнімдерді ұзақ сақтамау.

3. Қалдықтарды жою:

- тұрмыстық қалдықтарды көму немесе өртеу;
- әскери лагерьді таза ұстау.

4. Дезинфекция жұмыстары:

- киім-кешекті зарарсыздандыру;
- жәндіктерге қарсы күрес;
- далалық санитарлық өңдеу пункттерін ұйымдастыру.

4. Санитарлық-эпидемиологиялық қауіпсіздік талаптары

4.1. Инфекциялық аурулардың алдын алу

Әскер арасындағы басты қауіптердің бірі – ішек инфекциялары, тыныс жолдарының жұқпалы аурулары, тері аурулары, паразиттік аурулар.

Алдын алу шаралары:

- ауыз судың сапасын тұрақты бақылау;
- асхана тағамдарын санитарлық тексеру;
- жеке бас гигиенасы: қолды жуу, таза киім;
- вакцинация графигін орындау;
- науқастарды оқшаулау.

4.2. Дезинфекция, дезинсекция, дератизация

- Дезинфекция: тұрмыстық заттарды, асхана жабдықтарын өңдеу.
- Дезинсекция: маса, бүрге, шыбын, кенеге қарсы күрес.
- Дератизация: кеміргіштердің көбеюіне жол бермеу, оларды улау.

Бұл шаралар індеттердің алдын алуда шешуші рөл атқарады.

5. Климаттық факторлардың әскери орналастыруға әсері

- Суық климат:
 - шатырларды жылу оқшаулау;
 - пеш, жылыту құралдарын пайдалану;
 - үсік пен гипотермияның алдын алу.
- Ыстық климат:
 - көлеңкелі аймақтарда орналастыру;
 - ауаны желдету;
 - жылу соққысының алдын алу.
- Таулы аймақ:
 - биіктікке акклиматизация;
 - оттегінің төмендігін ескеру.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	SKMA — 1979 — SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»	
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 10 беті

- Шөлейт аймақ:
 - су тапшылығын есептеу;
 - ультракүлгін сәуледен қорғану.

6. Психофизиологиялық факторлар

Әскердің орналастырылуы оның моральдық-психологиялық күйіне тікелей әсер етеді.

- тығыз орналасқан, желдетілмейтін бөлмелер — стресс, шаршау тудырады;
- санитарлық жағдайдың нашарлығы — әскери тәртіп пен моральдық рухты төмендетеді;
- демалыс орындарының болмауы — жүйке жүйесіне салмақ түсіреді.

Сондықтан орналастыру гигиенасы тек медициналық емес, психологиялық қауіпсіздік шараларының да бөлігі.

Қорытынды

Әскерлерді орналастыру гигиенасы — жеке құрамның денсаулығын қорғаудың және әскери бөлімнің жауынгерлік қабілетін сақтаудың негізгі тетігі. Санитарлық-гигиеналық ережелерді сақтау инфекциялық және паразиттік аурулардың алдын алып қана қоймай, әскери қызметтің тиімділігін арттырады.

Дұрыс ұйымдастырылған орналастыру:

- сарбаздардың денсаулығын сақтайды;
- жауынгерлік міндеттерді орындау сапасын арттырады;
- әскердің ұзақ мерзімді тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Дәріс №3

1. Тақырыбы:

Әскерлерді сумен қамтамасыз ету жағдайына санитарлық бақылауды ұйымдастыру және жүргізу негіздері

2. Мақсаты:

Әскерді сумен қамтамасыз етудің санитарлық-гигиеналық негіздерін түсіндіру; далалық және казармалық жағдайларда судың сапасын гигиеналық бағалау әдістерін үйрету; су көздерін таңдаудың, зерттеудің және оларды санитарлық қорғаудың принциптерін меңгерту; әскери бөлімде су сапасын бақылау, тазарту, залалсыздандыру және сақтау шараларын дұрыс ұйымдастыруға үйрету.

3. Дәріс тезистері:

Су — адам өміріндегі негізгі физиологиялық қажеттіліктердің бірі. Әскери қызмет жағдайында судың рөлі одан да маңызды, себебі ол тек ішіп-жеуге ғана емес, жеке гигиенаға, техниканы жууға, тамақ дайындауға, медициналық мақсаттарға да пайдаланылады. Әскери қызмет жағдайында су тапшылығы немесе судың ластануы сарбаздардың денсаулығына тікелей қауіп төндіреді, жұқпалы ішек ауруларын туындатады, жорық қабілетін төмендетеді, санитарлық-эпидемиологиялық жағдайды нашарлатады. Сондықтан әскерді сумен қамтамасыз ету — тек шаруашылық мәселе емес, медициналық-гигиеналық маңызы бар стратегиялық міндет.

1. Әскерді сумен қамтамасыз етудің жалпы принциптері

1.1. Су қажеттілігінің нормалары

Әскери қызметтегі судың тәуліктік нормалары жағдайға байланысты:

1. Казармалық жағдайда:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		СOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы		59-11-2025
Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		40 беттің 11 беті

- Ішуге — 5–10 л
- Тамақ әзірлеуге — 3–5 л
- Жеке бас гигиенасына — 10–15 л
- Тұрмыстық қажеттіліктерге — 20–30 л
- Жалпы: 40–60 литр/сарбаз тәулігіне

2. Далалық жағдайда:

- Ішуге — 3–5 л
- Тамақ дайындауға — 2–3 л
- Шектеулі жуынуға — 3–5 л
- Жалпы: 10–15 литр/сарбаз тәулігіне

3. Шөлейт, ыстық климат:

- Ішуге — 6–12 л
- Жалпы қажеттілік: 20–25 л

1.2. Әскер қайдан су алады?

Судың негізгі көздері:

- өзен, көл, бұлақтар;
- құдықтар, артезиандық ұңғымалар;
- орталықтандырылған су жүйелері;
- қар, мұз ерітіндісі (ерекше жағдайларда);
- тасымалданатын су (цистерналар);
- далалық су тазарту құрылғылары.

1.3. Су сапасына қойылатын талаптар

Су:

- мөлдір болуы,
- жағымсыз иісі болмауы,
- дәмі өзгермеген,
- микробиологиялық тұрғыдан қауіпсіз,
- химиялық ластағыштардан таза,
- радиациялық нормаларға сәйкес болуы тиіс.

2. Суға санитарлық бақылау жүргізудің міндеттері

Су сапасына санитарлық бақылау — әскери гигиенаның маңызды саласы. Оның негізгі міндеттері:

1. Су көзінің қауіпсіздігін бағалау
2. Судың физикалық қасиеттерін тексеру
3. Химиялық құрамын анықтау
4. Микробиологиялық және паразитологиялық талдау жүргізу
5. Су көзін санитарлық қорғау аймақтарын белгілеу
6. Далалық жағдайда суды тазарту, фильтрлеу, хлорлау
7. Су тасымалдау мен сақтауды бақылау
8. Судың санитарлық талаптарға сәйкестігін тұрақты мониторинг жасау

Бұл шаралар жұкпалы ішек ауруларының алдын алуда өте маңызды.

3. Су көздерін санитарлық бағалау

Су көзін пайдалану алдында оны толық санитарлық тексеруден өткізу қажет.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 12 беті

3.1. Санитарлық-топографиялық зерттеу

Бұл кезеңде келесі факторлар қарастырылады:

- Жер бедері (тоған, өзен ағысы, кіші көлдер)
- Елді мекендерден қашықтығы
- Мал қоралары, зираттар, қоқыс орындары
- Өндірістік объектілер
- Жер асты суларының деңгейі
- Топырақтың құрамы

Негізгі талап: Су көзі санитарлық қауіпті объектілерден кемінде 200–500 м қашық болуы тиіс.

3.2. Санитарлық-гигиеналық көрсеткіштер

Тексеруге жататын қасиеттер:

1. Физикалық:
 - түсі, иісі, дәмі, мөлдірлігі, температурасы
 - судың лайлығы — су қауіпсіздігінің алғашқы белгісі
2. Химиялық:
 - хлоридтер, сульфаттар
 - қаттылығы
 - темір, марганец
 - нитриттер, нитраттар
 - пестицидтер, ауыр металдар (акоын жылжымалы лабораторияларда анықталады)
3. Бактериологиялық:
 - ішек таяқшалары тобы
 - коли-индекс
 - жалпы микроб саны
 - патогендер
4. Паразитологиялық:
 - лямблия
 - гельминт жұмыртқалары
 - цисталар

3.3. Су көздерін таңдау принциптері

- Ағысы бар өзендер тоқтау суларына қарағанда қауіпсіз
- Бұлақтар, терең құдықтар — ең жақсы көз
- Батпак, қарасу, шалшық — жарамсыз
- Елді мекендерден төмен жақтағы өзен учаскелері — қауіпті
- Жауыннан кейін өзен суы қолданылмайды (лайлық жоғары)

4. Әскерді сумен қамтамасыз етуді ұйымдастыру

4.1. Қазармалық жағдай

Қазармада су орталықтандырылған жүйеден алынады. Санитарлық бақылаудың міндеттері:

- су құбырын аптасына тексеру;
- микробиологиялық анализді тұрақты жүргізу;
- су резервуарларының тазалығын қадағалау;
- суды тасымалдау кезінде цистернадарды дезинфекциялау.

4.2. Далалық жағдай

Далалық жағдайда санитарлық бақылау қиынырақ, себебі су табиғи көздерден алынады.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 13 беті

Сумен қамтамасыз ету кезеңдері:

1. Су көзін таңдау
2. Санитарлық тексеру
3. Суды алу
4. Тасымалдау
5. Тазарту (филтрлеу, қайнату, хлорлау)
6. Сақтау
7. Бөлімге тарату

5. Далалық жағдайда суды тазарту және залалсыздандыру

5.1. Физикалық әдістер

1. Қайнату:
 - ең тиімді әдіс
 - 15–20 минут қайнату қажет
 - барлық микроорганизмдерді жояды
2. Тұндыру:
 - лайды бөлу
 - тиімділігі төмен, бірақ филтрлеумен бірге қолданылады
3. Филтрлеу:
 - құмды филтрлер
 - далалық механикалық филтрлер
 - тасымалды әскери филтр станциялары

5.2. Химиялық әдістер

Ең көп қолданылатын — хлорлау.

Хлорлау ерекшеліктері:

- ішек таяқшаларына қарсы өте тиімді
- хлор мөлшері дұрыс болу керек
- қалдық хлор 0,3–0,5 мг/л болуы тиіс

Хлорлау түрлері:

1. Сұйық хлорлау ерітіндісімен
2. Хлор таблеткалары (пантоцид, акватабс)
3. Хлор әгімен

5.3. Комбинирленген (кешенді) тазарту

Филтрлеу + хлорлау — далалық жағдайда су дайындаудың ең дұрыс тәсілі.

6. Суды тасымалдау және сақтау

6.1. Тасымалдау

Су тасымалдауға арналған:

- автоцистерналар,
- арнайы су бактары,
- канистрлер,
- брезент қапшықтар (дала жағдайында).

Цистерналар міндетті түрде дезинфекциялануы тиіс:

- хлорлы ерітіндімен шайылады;

- таза сумен қайта шаю;
- мөрленеді.

6.2. Сақтау

Су сақтау ыдыстары:

- қақпағы бар болуы тиіс
- таза, эмальданған, тот баспаған
- қараңғы салқын жерде сақталады
- 24 сағаттан артық сақтауға болмайды

7. Сумен қамтамасыз ету жүйесіне санитарлық-эпидемиологиялық бақылау

Бұл бақылау үздіксіз жүргізіледі.

7.1. Жүйелі бақылау әдістері

1. Күнделікті бақылау:

- қолданылатын су мөлшері
- су көзінің ластану белгілері
- цистерналардың герметикалығы

2. Апталық бақылау:

- бактериологиялық талдау
- хлор қалдығын анықтау
- судың мөлдірлігі

3. Ай сайынғы бақылау:

- химиялық құрам
- ауыр металдар
- нитрат/нитрит мөлшері
- паразитологиялық көрсеткіштер

7.2. Далалық бақылау құралдары

Әскерде жылжымалы санитарлық-зертханалық жабдықтар қолданылады:

- «Полевой химический лаборатория»
- «ПХЛ-54»
- экспресс-тест жүйелері
- хлорометрлер
- портативті микроскоптар
- фильтрлеу станциялары

Бұл құрылғылар далалық жағдайда суды жедел тексеруге мүмкіндік береді.

8. Санитарлық қорғау аймақтары

Су көздерінің қорғау аймағы үш зонаға бөлінеді:

1-зона — қатаң санитарлық режим

- 30–50 метр радиуста
- бөгде адамдарға кіруге тыйым
- мал жаюға болмайды

2-зона — шектеулі режим

- 200–500 метр
- ауыл шаруашылық жұмыстары шектеледі
- жер қазу жұмыстары реттеледі

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 15 беті

3-зона — бақылау аймағы

- 1–2 км
- суға әсері бар объектілер бақыланады
- өнеркәсіптік ластанушыларға тыйым салынады

Бұл аймақтар судың ластануын едәуір азайтады.

9. Суды ластайтын негізгі факторлар

1. Мал шаруашылықтары (көң, нәжіс)
2. Ауыз суға жақын орналасқан дәретханалар
3. Өндірістік қалдықтар
4. Пестицидтер
5. Жауыннан кейінгі ағын су
6. Техниканың өтуі
7. Өзенге түскен тұрмыстық қалдықтар

Санитарлық бақылау осы факторларды үнемі назарда ұстауы тиіс.

10. Әскерде таралатын су арқылы жұғатын аурулар

1. Ішек инфекциялары:

- дизентерия
- іш сүзегі
- паратиф
- холера

2. Гельминтоздар:

- аскаридоз
- лямблиоз

3. Вирустық аурулар:

- гепатит А
- ротавирус

Сол себепті санитарлық бақылау әскери бөлімнің эпидемиологиялық қауіпсіздігінің негізі болып саналады.

Әскерді сумен қамтамасыз ету — әскери медицинаның ең маңызды бағыттарының бірі. Судың сапасыз болуы эпидемияға, сарбаздардың жауынгерлік қабілетінің төмендеуіне, жалпы әскери бөлімнің тұрақсыздығына алып келеді.

Дұрыс ұйымдастырылған санитарлық бақылау арқылы:

- қауіпсіз су көздері тандалады;
- су сапасының барлық көрсеткіштері тексеріледі;
- тазарту және хлорлау әдістері қолданады;
- суды тасымалдау мен сақтау гигиеналық нормаларға сай жүргізіледі;
- жұқпалы аурулардың алдын алу қамтамасыз етіледі.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	SKMA — 1979 — SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»	
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 16 беті

Дәріс №4

1. Тақырыбы:

Әскери қызметкерлердің тамақтану жағдайына санитарлық бақылауды ұйымдастыру және жүргізу негіздері

2. Мақсаты:

Әскердің тамақтану жүйесіне қойылатын санитарлық-гигиеналық талаптарды түсіндіру; әскери асханаларда, далалық тамақтандыру пункттерінде және азық-түлік қоймаларында санитарлық бақылауды ұйымдастыру қағидаларын меңгерту; азық-түлікті қабылдау, сақтау, өңдеу, тасымалдау және тарату кезінде инфекциялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету шараларын үйрету; әскердің жауынгерлік қабілетіне тікелей әсер ететін дұрыс тамақтану принциптерін түсіндіру.

3. Дәріс тезистері:

Тамақтану — әскери қызметшілердің денсаулықтарын, жұмыс қабілеттілігін, төзімділігін және жауынгерлік әзірлігін анықтайтын негізгі факторлардың бірі. Әскерде тамақтандыру жүйесі ерекше мәнге ие, себебі әскери қызметтегі физикалық және психикалық жүктемелер адам ағзасынан жоғары энергия шығынын талап етеді.

Дұрыс ұйымдастырылған тамақтану:

- сарбаздардың дене қуатын қалпына келтіреді;
- иммунитетті күшейтеді;
- аурулардың алдын алады;
- әскери тапсырмаларды орындау тиімділігін арттырады.

Ал санитарлық талаптардың бұзылуы — ішек инфекцияларының таралуына, улануларға, эпидемиялық жағдайдың нашарлауына алып келуі мүмкін. Сол себепті тамақтану жағдайына санитарлық бақылау — әскери гигиенаның ең маңызды бағыттарының бірі.

1. Әскери қызметкерлердің тамақтану жүйесінің ерекшеліктері

Әскери қызметтегі тамақтану — жай ғана асхана жұмысы емес, нақты ғылыми негізделген ұйымдық шаралар кешені.

1.1. Әскери тамақтанудың принциптері

1. Физиологиялық толыққандылық
Тамақ рационы сарбаздың тәуліктік энергия шығынын толық өтеуі керек (3500–4500 ккал).
2. Құнарлылық және тепе-теңдік
 - Ақуыз — 100–120 г
 - Май — 100–120 г
 - Көмірсулар — 400–500 г
3. Тамақтану тәртібі
 - күніне 3–4 рет
 - жаттығу мен жорық режиміне сәйкес ұйымдастырылады
4. Гигиеналық қауіпсіздік
 - тағамдар санитарлық нормаға сай болуы
 - таза судың қолданылуы
 - ас дайындайтын жердің санитарлық күйі
5. Далалық жағдайда бейімделу
 - консервілер, құрғақ рациондар
 - жылжымалы асханалар

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 17 беті

- о шектеулі су мен жанармай жағдайында жұмыс істеу

2. Әскери асханалар мен далалық тамақтандыру пункттеріне қойылатын санитарлық талаптар

2.1. Асхана ғимаратына қойылатын талаптар

- бөлек орналасқан, желдетілетін
- су құбыры мен канализациясы болуы
- ішкі беттері жуылатын материалдармен қапталған
- жарықтандыру жеткілікті
- тамақ дайындалатын және қабылданатын аймақтар бөлінген

2.2. Далалық асхана талаптары

Далалық жағдайда ас дайындау үшін келесі объектілер ұйымдастырылады:

- жылжымалы асханалар (ПАК-200, ПАК-170)
- қазандықтар
- уақытша баспана
- ыдыс-жабдық жуу орны
- отын немесе жанармай бөлігі

Санитарлық талаптар:

- ас дайындайтын аймақ жел бағыты бойынша дұрыс орналасуы
- жер құрғақ, су баспайтын болуы
- азық-түлік пен дайын тағам шаңнан, жәндіктерден қорғалады
- қалдықтарды жою орны 25–30 метр қашық болуы

2.3. Асхана қызметкерлеріне қойылатын талаптар

- медициналық тексеруден өту
- арнайы киім (халат, алжапқыш, бас орамал)
- қол жуу тәртібін сақтау
- термиялық өңдеу ережелерін білу
- санитарлық күнделіктерінің болуы

3. Әскери тағам рационына санитарлық бақылау жүргізу

Санитарлық бақылау үш негізгі бағыт бойынша жүргізіледі:

1. Азық-түлік сапасына бақылау
2. Ас дайындау процесіне бақылау
3. Гигиеналық жағдайға бақылау

3.1. Азық-түлік қабылдау кезіндегі санитарлық бақылау

Азық-түлік қоймаларға немесе асханаға қабылданар алдында тексеріледі:

Тексерілетін көрсеткіштер:

- сыртқы түрі
- түсі
- иісі
- консистенциясы
- жарамдылық мерзімі
- сертификаттарының болуы
- температуралық режимнің сақталуы

Қандай өнімдер ерекше тексеріледі?

- ет, құс еті

- балық
- сүт және сүт өнімдері
- жұмыртқа
- көкөністер
- консервілер

Ет пен балық тек ветеринарлық клеймесі бар болған жағдайда ғана қабылданады. Майы бұзылған, күдікті өнімдер қабылданбайды.

3.2. Азық-түлікті сақтау гигиенасы

Әскери қоймаларда азық-түлік сақтау — санитарлық бақылаудың негізгі бөлігі.

Сақтау бөлмелеріне қойылатын талаптар:

- температура 0–10°C (ет, сүт үшін)
- құрғақ, таза, желдетілетін
- кеміргіштер мен жәндіктер кірмейтін
- химиялық заттармен бірге сақталмауы

Өнімдерді бөлек сақтау:

- ет пен балық — мұздатқышта
- жарма — құрғақ жерде
- көкөніс — арнайы қоймада
- консервілер — 5–15°C

3.3. Тағамды дайындау процесіне санитарлық бақылау

Ас әзірлеу — ең жоғары инфекциялық қауіп аймағы.

Негізгі бақылау пункттері:

1. Шикі және дайын өнімдердің араласпауы
 - жолдары бөлек
 - тақтайшалар мен пышақтар бөлінген
2. Термиялық өңдеу режимдері
 - ет — кемінде 100°C
 - балық — 95–100°C
 - көкөніс — толық пісірілуі қажет
3. Тамақты уақытылы беру
 - дайын тағам 2 сағаттан артық сақталмайды
 - 65°C төмен температурада ұзақ қалдыруға болмайды
4. Судың сапасы
 - тек тексерілген су қолданылуы тиіс
 - қажет жағдайда қайнату немесе хлорлау

4. Тамақ үлестіру ортасындағы санитарлық бақылау

4.1. Ас беру тәртібі

- тағам арнайы қақпағы бар ыдыста тасымалданады
- ас таратушылар арнайы киім киеді
- ас бөлмесінде тазалық сақталады
- ыдыстар зарарсыздандырылады

4.2. Ыдыс жуу тәртібі

1. Жуу — ыстық сумен

2. Сабынды ерітінді
3. Шайып тазалау
4. Залалсыздандыру (хлор, қайнату)
5. Кептіру — арнайы торларда

5. Далалық жағдайда тамақтануды ұйымдастыру ерекшеліктері

5.1. Далалық рациондар

- құрғақ рациондар
- консервілер
- концентрат тағамдар
- энергетикалық батондар

Артықшылықтары:

- тасымалдауға ыңғайлы
- тез пісетін
- сақтау мерзімі ұзақ

5.2. Далалық асхана гигиенасы

- асхана желден қорғалған жерде орналасады
- топырақ шаңын болдырмау үшін төсеніш пайдаланылады
- қалдықтар арнайы шұңқырға жиналады
- тамақты жәндіктерден қорғау
- ас дайындайтын персонал таза суды ғана қолданады

6. Уланулар мен ішек инфекцияларының алдын алу

Тамақ арқылы таралатын инфекциялар әскерде үлкен қауіп төндіреді.

6.1. Ас арқылы таралатын аурулар

- дизентерия
- сальмонеллез
- іш сүзегі
- ботулизм
- стафилококктық токсикоз
- гельминтоздар

6.2. Алдын алу шаралары

1. Қажетсіз адамдардың асханаға кіруіне тыйым
2. Өнімдердің жарамдылық мерзімін бақылау
3. Тағамды жеткілікті қайнату
4. Қол жуу тәртібін қатаң сақтау
5. Асхана қызметкерлерінің медициналық бақылауы
6. Таза су қолдану
7. Тоңазытқыштың температурасын үнемі бақылау

7. Асхана мен қоймаларда дезинфекция, дезинсекция, дератизация жүргізу

7.1. Дезинфекция

- еден, қабырға, үстелдер
- сумен жанасатын жабдықтар
- пышақ, тақтайша
- ыдыстар

- микробқа қарсы ерітінділер қолданылады

7.2. Дезинсекция

Жәндіктерден қорғау:

- шыбын
- тарақан
- маса
- құмырсқа

Шаралары:

- тор орнату
- жәндікке қарсы өңдеу
- жабық контейнерлер қолдану

7.3. Дератизация

Кеміргіштер — аса қауіпті инфекция көзі.

- қоймаларды герметизациялау
- улау құралдары
- механикалық тұзақтар
- санитарлық бақылау тобының тұрақты тексеруі

8. Әскери бөлімде тамақтану жүйесіне санитарлық бақылауды ұйымдастыру

8.1. Санитарлық бақылауды кім жүргізеді?

- медициналық қызмет бастығы
- санитарлық дәрігер
- бөлімше фельдшері
- санитарлық-инструкторлар

8.2. Бақылау кезеңдері

1. Алдын ала бақылау — азық-түлікті қабылдағанда
2. Ағымдағы бақылау — ас дайындау барысында
3. Қорытынды бақылау — дайын тағам сапасын бағалау
4. Кешенді профилактикалық бақылау — ай сайын

8.3. Бақылаудың құжаттандырылуы

- журналға тіркеу
- өнім сапасы туралы актілер
- санитарлық хаттамалар
- зертханалық талдау қорытындылары

9. Тағам рационының физиологиялық негіздері

Әскери қызметкерлерге арналған рацион келесі принциптерге негізделеді:

9.1. Энергетикалық құндылық

Физикалық жұмыстың түріне байланысты:

- жеңіл жұмыс — 3000 ккал
- орташа — 3500 ккал
- ауыр — 4000–4500 ккал

9.2. Маусымдық өзгерістер

Қыс мезгілі:

- жоғары калориялы тағам
- май мөлшерін арттыру

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 21 беті

Жаз мезгілі:

- сұйық тағамдар
- витаминдерге бай көкөністер

9.3. Экстремалды жағдайдағы рацион

Биік таулы аймақ:

- көмірсулар артады
- витамин С жоғары болуы

Шөл жағдайы:

- тұз мөлшерін арттыру
- суды көбірек тұтыну

Суық климат:

- майлы тағамдар
- ыстық тағамдарды жиі беру

Қорытынды

Әскери қызметкерлердің тамақтану жағдайына санитарлық бақылау — жеке құрамның денсаулығын сақтау мен әскери бөлімнің жауынгерлік қабілетін қамтамасыз ететін негізгі шаралардың бірі.

Дұрыс ұйымдастырылған тамақтану:

- сарбаздардың физикалық төзімділігін арттырады;
- аурулардың алдын алады;
- жорық, оқу-жаттығу және жауынгерлік тапсырмаларды орындауды жеңілдетеді;
- жалпы әскердің моральдық-психологиялық жағдайына әсер етеді.

Дәріс №5

1. Тақырыбы:

Әскери қызметкерлердің еңбек жағдайларының гигиеналық сипаттамасы

2. Мақсаты:

Әскери қызметкерлердің еңбек жағдайларына әсер ететін факторларды гигиеналық тұрғыдан талдау; әскери қызметтің физикалық, психикалық, климаттық және кәсіби ерекшеліктерін сипаттау; еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған гигиеналық және профилактикалық шараларды меңгерту; әскери мамандықтардың түрлі жағдайларда орындалатын міндеттерін санитарлық-гигиеналық талаптар негізінде бағалау.

3. Дәріс тезистері:

Әскери қызмет — қоғамдағы ең жауапты, күрделі әрі қауіпті мамандықтардың бірі.

Әскерилердің еңбек жағдайлары басқа салалармен салыстырғанда ерекше сипатқа ие: жоғары физикалық жүктеме, психологиялық стресс, қару-жарақ пен техниканың әсері, климаттық өзгерістер, ұзақ мерзімді оқу-жаттығулар, тәуліктік кезекшіліктер және жергілікті жердің табиғи-климаттық жағдайлары олардың денсаулығына тікелей әсер етеді.

Әскери қызметкерлердің еңбек жағдайларын бағалау — әскери гигиенаның маңызды бағыты. Бұл бағалау әскери қызметтің қауіпсіздігін, жауынгерлік қабілеттілікті, тиімділікті және жеке құрамның денсаулығын сақтауды қамтамасыз етеді.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»	
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 22 беті

1. Әскери қызметтің еңбек жағдайларының жалпы сипаттамасы

Әскерилердің еңбегі күнделікті тұрмыстық жұмыстардан бастап, күрделі жауынгерлік операцияларға дейінгі кең ауқымды қамтиды. Сондықтан еңбек жағдайлары дәстүрлі еңбек гигиенасынан әлдеқайда күрделі.

1.1. Әскери қызметтің негізгі ерекшеліктері:

1. Физикалық ауырлықтың жоғары болуы
 - жорықтар, марштар
 - саптық жаттығулар
 - әскери техниканы тасымалдау
 - қаруды ұзақ уақыт қолдану
2. Психологиялық жүктемелер
 - қауіп-қатер сезімі
 - жоғары жауапкершілік
 - мәжбүрлі шектеулер
 - үздіксіз дайындық режимі
3. Тәуліктік режимнің тұрақсыздығы
 - тәуліктік кезекшілік
 - түнгі оқу-жаттығулар
 - ұйқының жетіспеуі
4. Экстремалды климаттық жағдайлар
 - ыстық, суық, ылғал, жел
 - биік таулы аймақ
 - шөлейт және ормандық аймақтар
5. Қару және әскери техниканың әсері
 - шу
 - вибрация
 - жарық жарылыстары
 - жанармай мен майлау материалдары
6. Жолсыз жерлермен қозғалу
 - тік беткейлер
 - батпақты аймақ
 - тау өткелдері

1.2. Әскери мамандықтардың әртүрлілігі Қызмет түрлері:

- Жаяу әскер
- Әуе қорғаныс күштері
- Әскери-теңіз қызметі
- Артиллерия
- Танкистер
- Байланысшылар
- Инженерлік әскер
- Арнайы жасақтар

Әр мамандық еңбек жағдайының өзіндік қауіптері мен ерекшеліктерін талап етеді.

2. Әскери қызметтегі физикалық факторлар

Әскерилердің денсаулығына әсер ететін физикалық факторлар өте көп.

2.1. Шу

Шу көздері:

- оқ ату
- жарылыс
- әскери техника моторлары
- танкті, БТР, ұшақ, тікұшақ

Шудың әсері:

- есту қабілетінің төмендеуі
- жүйке жүйесіне жүктеме
- бас ауруы
- шаршау

Шу деңгейі кейде 130–150 дБ-ға жетеді — бұл қауіпті деңгей.

2.2. Вибрация

Вибрация көздері:

- танкілер
- БТР
- жүк көліктері
- инженерлік техника

Ұзақ әсері:

- омыртқа аурулары
- қан тамырларының тарылуы
- жүйке тамырларының зақымдануы
- созылмалы шаршау

2.3. Жарықтың жоғары деңгейі

- жарылыс жарығы
- трассерлік оқтар
- прожекторлар
- көзді уақытша соқырландыру әсері

2.4. Температуралық факторлар

Ыстық климат:

- жылу соққысы
- сусыздану
- тұз жоғалту
- жүрек-қан тамыр жүйесіне салмақ

Суық климат:

- үсік
- гипотермия
- тыныс алу жолдарының аурулары

3. Әскери қызметтегі химиялық факторлар

Әскерилер химиялық әсерге жиі ұшырайды:

3.1. Жанармай мен майлау материалдары

- бензин
- керосин
- дизель
- машиналық майлар

Әсері:

- өкпе мен тыныс жолдарының тітіркенуі
- улану
- тері аурулары

3.2. Әр түрлі аэрозольдер мен түтіндер

- оқ-дәрі түтіні
- жарылыс өнімдері
- түтіндік гранаталар

3.3. Ерекше химиялық қауіптер

- химиялық қару
- улағыш заттар
- тұрақты органикалық қосылыстар

4. Әскери қызметтегі психофизиологиялық факторлар

4.1. Стресс факторлары

- қауіпті жағдай
- әскери операцияға дайындық
- жауынгерлік тапсырмалар
- командирлердің талапшылдығы
- үйден алыстау
- әлеуметтік шектеулер

4.2. Эмоционалдық жүктемелер

- жауынгерлік міндеттер
- жауынгерлік шығындар
- тосын жағдайлар
- уақыт тапшылығы

4.3. Ұйқы тапшылығы

Тәуліктік кезекшілік пен түнгі жаттығулар:

- назары төмендейді
- шаршау артады
- реакция баяулайды
- қателесу ықтималдығы ұлғаяды

5. Әскери еңбектің физиологиялық жүктемесі

5.1. Физикалық жүктемелер түрлері

1. Динамикалық жүктеме

- жорықтар
- марш-бросок
- жүгіру

2. Статикалық жүктеме

- ауыр қаруды ұстап тұру
- танк ішінде ұзақ отыру

3. Аралас жүктемелер

- техника жүргізу
- ор қазу
- ауыр заттарды көтеру

5.2. Энергия шығыны

Әскери қызметтегі энергия шығыны:

- 3500–5000 ккал тәулігіне
- таулы аймақта — 6000 ккал

5.3. Қаңқа-бұлшықет жүйесіне түсетін жүктеме

- буындарға салмақ
- омыртқаға қысым
- аяқтағы веналарға жүктеме
- бұлшықет шаршауы

6. Әскери қызметтегі климаттық-географиялық факторлар

6.1. Биік таулы аймақ

- оттегі жетіспеушілігі
- жүрек-қан тамыр жүйесінің жүктемесі
- бас айналу
- акклиматизация қажеттілігі

6.2. Шөлейт аймақ

- сусыздану
- ультракүлгіннің жоғары деңгейі
- күннен күйю
- құмды дауылдар
- ыстық толқындары

6.3. Солтүстік аймақтар

- үсік
- гипотермия
- киімнің дұрыс таңдалмауының салдары
- қарлы дауыл

7. Әскери қызметтегі арнайы қауіпті факторлар

7.1. Қару-жарақпен жұмыс істеу

Қауіпті факторлар:

- жарылыс толқыны
- оқ тиген металл ұшқындары
- қарудың кері тебуі
- осколотар

7.2. Жауынгерлік техниканы басқару

- механикалық жарақаттар
- от алу
- қақтығыстар
- аударылу
- вибрация мен шу әсері

7.3. Жауынгерлік оқулар кезіндегі қауіптер

- биіктен құлау
- қателік нәтижесінде жарақат
- ауа райының өзгеруі

8. Әскери қызмет жағдайларын гигиеналық жағынан жақсарту шаралары

8.1. Санитарлық-гигиеналық шаралар

1. Асхананың, казарманың тазалығын сақтау
2. Киім-кешектің гигиенасы
3. Монша, душ ұйымдастыру
4. Жеке бас гигиенасы
5. Дұрыс тамақтану
6. Таза су қамтамасыз ету

8.2. Техникалық қауіпсіздік шаралары

- жеке қорғаныс құралдарын қолдану
- дыбыс өткізбейтін каскалар
- көзілдіріктер
- респираторлар
- виброқорғаныш құралдары

8.3. Еңбек пен демалыс тәртібін ұйымдастыру

- регламенттелген күн тәртібі
- физиологиялық үзілістер
- ұйқының жеткілікті болуы

8.4. Психологиялық қолдау

- психологиялық тренингтер
- стресс-менеджмент
- моральдық-эмоционалдық қолдау
- әскери психолог көмегі

9. Медициналық бақылау және алдын алу

9.1. Медициналық тексерулер

- алғашқы тексеру
- кезеңдік тексеру
- кәсіби жарамдылықты анықтау

9.2. Дәрігерлік бақылау

- жүрек-қан тамыр жүйесін тексеру
- тыныс алу жүйесі
- бұлшықет-қанқа жүйесі
- психологиялық диагностика

10. Әскери мамандықтардың еңбек жағдайларын салыстырмалы талдау

10.1. Жаяу әскер

- жоғары физикалық жүктеме
- климаттық әсерлер
- марштар

10.2. Танкистер

- шу, вибрация
- ауа сапасының төмендеуі
- оттегі жетіспеушілігі

10.3. Әуе күштері

- гипоксия

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		 SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы		59-11-2025
Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		40 беттің 27 беті

- жоғары жылдамдық
- вестибулярлық жүктемелер

10.4. Әскери теңізшілер

- ылғалдылық
- теңіз ауруы
- жабық кеңістік

Әскери қызметкерлердің еңбек жағдайларының гигиеналық сипаттамасы — әскери гигиенаның аса маңызды бөлімі. Әскерилердің еңбегі көпқырлы, күрделі және экстремалды болғандықтан, олардың еңбек жағдайлары ерекше бақылауды, жеке және ұжымдық қорғану құралдарын, дұрыс ұйымдастырылған күн тәртібін, медициналық және психологиялық қолдауды талап етеді.

Гигиеналық нормалардың сақталуы:

- әскери қызметкерлердің денсаулығын қорғайды,
- жауынгерлік қабілетті арттырады,
- жарақаттар мен аурулардың алдын алады,
- әскери бөлімдердің тиімді жұмысын қамтамасыз етеді.

Дәріс №6

1. Тақырыбы:

Әскери эпидемиология. Әскери ұжымдағы эпидемиялық үдерістің даму механизмі

2. Мақсаты:

Әскери эпидемиология ғылымының мазмұнын ашу; әскери ұжымдардағы эпидемиялық үдерістің қалыптасуы мен таралу механизмдерін түсіндіру; инфекциялық аурулардың көзі, берілу жолдары және қабылдағыш контингент ерекшеліктерін ғылыми тұрғыда талдау; әскери бөлімдерде жұқпалы аурулардың алдын алу шаралары мен эпидемиологиялық бақылау негіздерін меңгерту.

3. Дәріс тезистері

Әскери эпидемиология — әскери медицина құрылымындағы ең маңызды бағыттардың бірі. Себебі кез келген армия үшін жұқпалы аурулар жауынгерлік қабілетті төмендететін, тіпті жаппай шығынға әкелетін аса қауіпті факторлардың бірі болып табылады.

Тарихта қаншама соғыстардың тағдыры эпидемиялар салдарынан өзгергені белгілі. Мысалы, Наполеон армиясында іш сүзегі мен дизентерия мыңдаған жауынгерлерді қырған; Бірінші дүниежүзілік соғыс кезінде жұқпалы аурулар жауынгерлік әрекеттерге қарағанда көбірек адам шығынын әкелген; қазіргі заманғы әскери миссияларда да ішек инфекциялары, гепатит, малярия, бруцеллез сияқты аурулар негізгі қауіп болып отыр.

Сондықтан әскери эпидемиология – әскерде жұқпалы аурулардың таралуын зерттейтін және олардың алдын алуды ұйымдастыратын ғылым.

1. Әскери эпидемиология ұғымы, міндеттері және ерекшеліктері

1.1. Әскери эпидемиология анықтамасы

Әскери эпидемиология — әскери ортада инфекциялық аурулардың таралу себептерін, заңдылықтарын, механизмдерін зерттейтін және алдын алу шараларын ұйымдастыруды қамтамасыз ететін медицина саласы.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 28 беті

Ол жалпы эпидемиология қағидаларына сүйене отырып, әскери қызметтің ерекше жағдайларына бейімделген практикалық әдістерді қолданады.

1.2. Әскери эпидемиологияның негізгі міндеттері

1. Жұқпалы аурулардың себептері мен таралу жолдарын зерттеу
2. Әскери ұжымдағы эпидемиялық үдерістердің ерекшеліктерін анықтау
3. Аурудың алдын алу және эпидемияға қарсы шараларды ұйымдастыру
4. Санитарлық-гигиеналық және дезинфекциялық жұмыстарды бақылау
5. Далалық жағдайда инфекция қауіпін бағалау
6. Биологиялық қауіптерге дайындық
7. Әскери медицина жүйесін эпидемиологиялық қауіптен қорғау

1.3. Әскери эпидемиологияның ерекшеліктері

Әскери эпидемиология азаматтық эпидемиологиядан бірнеше маңызды аспектілер бойынша ерекшеленеді:

- Жеке құрамның тығыз орналасуы (казарма, жатақхана)
- Далалық жағдайдағы санитарлық-тұрмыстық мүмкіндіктердің шектелуі
- Климаттық аймақтардың жиі өзгеруі
- Жорық, марш, жаттығулар кезіндегі гигиена тапшылығы
- Әлемнің түрлі аймақтарында миссия орындау
- Жарақаттану, иммунитеттің төмендеуі, стресс факторлары
- Биологиялық қарудың ықтимал қолданылуы

Осының бәрі әскери эпидемиологияны ерекше сала ретінде ажыратады.

2. Эпидемиялық үдеріс және оның әскери ортада қалыптасуы

Эпидемиялық үдеріс (эпидемический процесс) — жұқпалы аурулардың ұжымда, белгілі бір территорияда таралуының биологиялық, әлеуметтік және табиғи себептерден туындайтын күрделі құбылысы.

Классикалық эпидемиологияда эпидемиялық үдерістің үш элементі бар:

1. Инфекция көзі
2. Берілу жолдары
3. Қабылдағыш контингент

Әскери ортада бұл элементтердің әрқайсысының әсері ерекше.

2.1. Инфекция көзі және оның әскери ұжымдағы рөлі

Инфекция көзі — ауру қоздырғышын тарататын адам немесе жануар.

Әскерде инфекция көздері болуы мүмкін:

1. Жұқпалы ауруды жасырын түрде алып жүрген әскери қызметші
2. Жергілікті халық арасындағы науқастар
3. Қатты ластанған су көздері
4. Жануарлар (бруцеллез, туляремия)
5. Жәндіктер (малярия, кене энцефалиті)
6. Қауіпті аймақтардағы биологиялық факторлар

Әскерде инфекция көзін анықтау қиын болуы мүмкін, себебі:

- жеке құрам жиі орын ауыстырады
- аурудың жасырын кезеңінде (инкубация) жұқтыру жиі орын алады

- далалық жағдайда диагностика мүмкіндігі шектеулі

2.2. Инфекцияның берілу жолдары (механизмдері)

Әскери ұжымда инфекцияның таралу механизмдері:

1. Фекальды-оральды жол

Ең жиі кездесетін жол. Қоздырғыштар:

- дизентерия
- іш сүзегі
- холера
- ротавирус
- гепатит А

Таралу себептері:

- судың ластануы
- асхананың санитарлық тәртіпті бұзуы
- жеке гигиенаның нашарлығы
- далалық жағдайда қол жуу мүмкіндігінің аздығы

2. Ауа-тамшылы жол

Таралатын аурулар:

- тұмау
- COVID
- ангина
- туберкулез
- көкжөтел

Әскерде тез таралады, себебі:

- казармада тығыз орналасуы
- желдетудің жеткіліксіз болуы
- жаттығулар кезіндегі жақын контакт
- климаттық қиындықтар

3. Қан арқылы таралу

- гепатит В, С
- ВИЧ
- безгек (малярия)
- кене энцефалиті

Қауіп факторлары:

- қанмен жанасу
- жарақаттар
- маса, кене шағуы
- далалық миссиялар

4. Тұрмыстық-қатынас жолы

- саңырауқұлақ аурулары
- тері инфекциялары
- бит, қандала
- қышыма

Себебі:

- ортақ құралдарды пайдалану
- киім-кешекті дұрыс жумау

- гигиеналық құралдардың тапшылығы

5. Өндірістік (жұмысқа байланысты) жол

Артиллерия, инженерлік әскер, химиялық әскер үшін:

- жануарлардан жұғатын аурулар
- топырақ арқылы жұғатын инфекциялар
- аэрозольдық әсерлер

2.3. Кабылдағыш контингент (иммунитет деңгейі)

Әскердегі жеке құрам инфекцияға сезімтал, себебі:

- стресс иммунитетті әлсіретеді
- физикалық жүктеме жоғары
- ұйқының жетіспеуі
- климаттың ауысуы
- дұрыс тамақтанбау
- жаңа аймаққа бейімделу қиын

Егер бір сарбаз инфекция жұқтырса — 2–3 күн ішінде бүкіл бөлімге таралуы мүмкін.

3. Әскери ұжымдағы эпидемиялық үдерістің даму кезеңдері

Эпидемиялық үдеріс әскери ортада бірнеше кезеңнен тұрады:

1-кезең: Инфекция көзі ұжымға түсуі

- жасырын кезең
- белгілері байқалмайды

2-кезең: Берілу механизмінің іске қосылуы

- санитарлық тәртіп бұзылуы
- гигиена тапшылығы
- тығыз контакт

3-кезең: Жұқпалы аурудың жаппай таралуы

- казармалық жағдайда 3–5 күн ішінде пикке жетеді
- өршу қарқыны жоғары

4-кезең: Асқынған эпидемиялық жағдай

- әскери бөлімнің жауынгерлік қабілетінің төмендеуі
- медициналық пункттің толуы
- госпитализация қажеттілігі

5-кезең: Эпидемияны оқшаулау және жою

- инфекция көзін анықтау
- дезинфекция
- ішкі және сыртқы шектеу шаралары
- емдеу

4. Әскери эпидемиологияда жиі кездесетін инфекциялар

1. Ішек инфекциялары

- дизентерия
- іш сүзегі
- холера
- ротавирустық инфекция

2. Ауа-тамшылы инфекциялар

- тұмау
- ЖРВИ
- менингококк инфекциясы

3. Трансмиссиялық инфекциялар

- малярия
- кене энцефалиті
- туляремия

4. Тері және паразиттік инфекциялар

- педикулез (биттеу)
- қышыма
- дерматомикоздар

5. Жарақаттан кейінгі инфекциялар

- столбняк
- газды гангрена

Әскери қызметтің ерекшелігіне байланысты бұл инфекциялар жиі тіркеледі.

5. Әскери эпидемиологиялық бақылаудың негізгі бағыттары

1. Инфекциялық аурулардың ерте диагностикасы
2. Санитарлық жағдайды тексеру
3. Су, тағам, қазарма, асхана, объектілердің гигиенасын бағалау
4. Иммунопрофилактика (егу жұмыстары)
5. Қауіпті аймақтарға бару алдында дайындық
6. Далалық жағдайда эпидемиологиялық мониторинг
7. Дезинфекция, дезинсекция, дератизация жұмыстары

6. Эпидемияға қарсы шаралар жүйесі

6.1. Жалпы шаралар

- жеке бас гигиенасы
- таза су
- санитарлық ағарту жұмысы
- коқысты уақтылы жою
- қазарма тазалығы

6.2. Арнайы шаралар

1. Карантин енгізу
2. Оқшаулау бөлмелерін ұйымдастыру
3. Инфекция көзімен байланыста болғандарды бақылау
4. Зертханалық мониторинг
5. Жалпай профилактикалық тексерулер

6.3. Дезинфекциялық шаралар

- камералық дезинфекция
- хлорлы ерітінділер
- зарарсыздандыру құралдары
- жәндіктерге қарсы өңдеу

6.4. Вакцинация

Әскери қызметкерлерге міндетті егу түрлері:

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 32 беті

- туберкулез
- дизентерия
- гепатит А және В
- менингит
- кене энцефалиті
- тұмау
- COVID (жағдайға байланысты)

7. Далалық жағдайдағы эпидемиологиялық қауіптер

Далалық жағдайлар әскер арасында эпидемияның таралуына ерекше қолайлы:

- су тапшылығы
- қол жуу мүмкіндігінің жоқтығы
- тамақ жеткізу қиындықтары
- жәндіктер санының көптігі
- климаттың күрт өзгеруі
- топырақ пен судың ластануы
- табиғи ошақтық аурулар

Малярия, туляремия, бруцеллез, кене энцефалиті – әскери жаттығулар кезінде кездесетін инфекциялар.

Әскери эпидемиология — әскери қызметтің санитарлық-эпидемиологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін маңызды ғылым саласы.

Әскери ұжымдарда эпидемиялық үдерістің дамуы әдеттегі азаматтық орталарға қарағанда әлдеқайда жылдам және қауіпті. Бұл – жеке құрамның тығыз орналасуы, далалық жағдай, физикалық және психологиялық жүктеме, климаттық өзгерістер және санитарлық мүмкіндіктердің шектеулігіне байланысты.

Эпидемиялық үдерістің барлық бөліктерін — инфекция көзін, берілу механизмдерін және қабылдағыш контингентті — дұрыс түсіну әскери бөлімдерде инфекциялық аурулардың алдын алудың негізгі шарты болып табылады.

Жүйелі эпидемиологиялық бақылау мен алдын алу шаралары әскердің жауынгерлік қабілетін сақтауға, әскери қызметкерлердің денсаулығын қорғауға және эпидемиялық төтенше жағдайлардың алдын алуға мүмкіндік береді.

Дәріс №7

1. Тақырыбы:

Әскери бөлімдегі санитарлық және эпидемияға қарсы шаралар

2. Мақсаты:

Әскери бөлімдегі санитарлық-гигиеналық тәртіпті ұйымдастыру және эпидемияға қарсы шаралардың маңызын түсіндіру; инфекциялық аурулардың таралуының алдын алу жүйесін меңгерту; әскери бөлімде санитарлық бақылау, дезинфекция, дезинсекция, дератизация жүргізу принциптерін түсіндіру; карантин және обсервациялық режимдерді енгізу тәртібін үйрету; далалық жағдайларда эпидемиологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді үйрету.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 33 беті

3. Дәріс тезистері

Әскери бөлімдегі санитарлық және эпидемияға қарсы шаралар — жеке құрамның денсаулығын сақтап, жауынгерлік қабілетін қамтамасыз ететін негізгі кешенді шаралар жүйесі.

Әскерилердің қоныстану тығыздығының жоғары болуы, ортақ тұрмыстық жағдай, далалық жаттығулар, жаңа аймақтарға ауысу, климаттық жағдайлардың күрт өзгеруі жұқпалы аурулардың таралу қаупін арттырады.

Сондықтан санитарлық тәртіптің бұзылуы мен эпидемияға қарсы шаралардың дұрыс ұйымдастырылмауы әскери бөлімде жаппай ауруға, санитарлық шығынға, жауынгерлік тапсырмалардың орындалмауына алып келуі мүмкін.

1. Санитарлық және эпидемияға қарсы шаралардың мәні мен мақсаты

1.1. Санитарлық шаралар дегеніміз не?

Санитарлық шаралар — әскери бөлім аумағында, казармада, асханада, қоймаларда, су көздерінде, медициналық пунктте және тұрмыстық аймақтарда санитарлық-гигиеналық жағдайды қалыпты ұстауға бағытталған алдын алу шаралары.

1.2. Эпидемияға қарсы шаралар дегеніміз не?

Эпидемияға қарсы шаралар — инфекция көзін анықтап, оны оқшаулап, берілу жолдарын үзіп, қабылдағыш контингентті қорғауға бағытталған кешенді медициналық, ұйымдастырушылық және санитарлық іс-шаралар жүйесі.

1.3. Негізгі мақсаттар

1. Жұқпалы аурулардың таралуының алдын алу
2. Жеке құрамның санитарлық мәдениетін арттыру
3. Казармалар мен асханаларда эпидемиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету
4. Далалық жағдайда эпидемияға қарсы қорғанысты ұйымдастыру
5. Жұқпалы аурулар тіркелген жағдайда оларды жою
6. Санитарлық-тұрмыстық жағдайды жақсарту

2. Әскери бөлімдегі санитарлық-гигиеналық тәртіп

Санитарлық тәртіп — әскердегі жалпы гигиена деңгейін қалыпты ұстау және аурулардың алдын алу үшін орындалатын негізгі талаптар жүйесі.

2.1. Казарманың санитарлық жағдайына қойылатын талаптар

1. Тазалық және тәртіп

- күнделікті ылғалды тазалау
- аптасына 1 рет үлкен санитарлық күн
- желдету
- төсек орынды күн сайын жинау

2. Микроклимат нормалары

- температура 18–22°C
- ылғалдылық 40–60%
- желдету тәулігіне 3 рет

3. Жарықтандыру талаптары

- табиғи жарық коэффициенті жеткілікті
- жасанды жарық нормаларына сай

4. Қоқысты шығару тәртібі

- күн сайын

- арнайы контейнерларға жинау

2.2. Жеке бас гигиенасы

Әскери қызметкер келесілерді сақтауы тиіс:

- күнделікті жуыну
- тырнақты уақтылы алу
- шашты санитарлық нормаларға сай ұстау
- іш киімді аптасына кемінде 2 рет жуу
- аяқ киім гигиенасы
- жеке сүлгі, сабын, тіс пастасын қолдану

Далалық жағдайда:

- дымқыл майлықтар
- антисептик пайдалану
- су тапшылығында гигиена ережелерін сақтау

2.3. Асхана мен тамақтану орындарындағы санитарлық талаптар

Тамақтану — инфекция таралуының ең жиі себебі.

Асханаларда міндетті:

- тағам қалдықтарын уақытында жою
- ыдыстарды дұрыс жуу (3 сатылы жүйе)
- ас дайындайтын бөлменің тазалығы
- қызметкерлердің медициналық тексеруден өтуі
- тоңазытқыш температурасын бақылау
- шикі және дайын тағамдарды бөлек сақтау

2.4. Азық-түлік қоймаларының санитарлық жағдайы

Қоймаларда:

- ылғалдылық пен температура тұрақты
- кеміргіштерге қарсы шаралар бар
- өнімдер жарамдылық мерзімі бойынша бөлінген
- консервілер ісінген болса – дереу жойылады
- жануар өнімдері – ветеринарлық сертификатпен

3. Әскери бөлімдегі эпидемияға қарсы шаралар жүйесі

Эпидемияға қарсы шаралар үш үлкен бағытты қамтиды:

1. Инфекция көзін бақылау
2. Берілу жолдарын үзу
3. Қабылдағыш контингентті қорғау

3.1. Инфекция көзін анықтау және оқшаулау

Инфекция көзі:

- науқас адам
- бактерия тасымалдаушы
- ластанған су, топырақ
- жануарлар

Негізгі шаралар

1. Ерте диагностика
2. Медициналық қарап-тексеру
3. Дер кезінде емдеуге жіберу
4. Оқшаулау (изоляция)
5. Инфекция ошағын тексеру
6. Контакт жасаған адамдарды бақылау
7. Клиникалық бақылау

3.2. Жұқпалы аурулардың берілу жолдарын үзу

1. Сумен қамтамасыз ету қауіпсіздігі
 - суды залалсыздандыру
 - хлорлау
 - қайнату
 - су құбырларын санитарлық бақылау
 - дала жағдайында сүзу, ультрафиолет аппараттары
2. Тамақ арқылы таралуының алдын алу
 - асхана санитариясы
 - термиялық өңдеу
 - тағамды ұзақ сақтамау
 - дайын және шикі тағамдарды араластырмау
3. Ауа-тамшылы инфекциялардан қорғау
 - казармаларды желдету
 - зарарсыздандыру
 - медициналық маска қолдану
 - науқастарды оқшаулау
4. Жәндіктер арқылы таралатын инфекциялардан қорғау
 - масаға қарсы тор
 - репелленттер
 - киімдерді өңдеу
 - далалық лагерьлерде түтіндету
5. Кеміргіштерден қорғау
 - дератизация
 - қоймаларды герметизациялау
 - уды қолдану
 - қоқысқа қолжетімділікті шектеу

3.3. Қабылдағыш контингентті қорғау

1. Иммунопрофилактика

Қызметкерлерге міндетті вакцинациялар:

- туберкулез
- дифтерия
- столбняк
- іш сүзегі
- гепатит А
- менингококк

- кене энцефалиті (аймақтық)
- тұмау

2. Имунитетті нығайту

- толыққанды тамақтану
- ұйқының жеткілікті болуы
- физикалық дайындық
- суықта гипотермиядан қорғау

4. Дезинфекция, дезинсекция және дератизация

Бұл – эпидемияға қарсы шаралардың негізгі техникалық бағыты.

4.1. Дезинфекция

Зарарсыздандырудың негізгі әдістері:

Физикалық әдістер

- қайнату
- ультрафиолет сәулелендіру
- бу
- күйдіру

Химиялық әдістер

- хлорлы ерітінділер
- формалин
- спирттер
- дезинфектанттар

Дезинфекция объектілері

- казарма
- асхана
- киім-кешек
- төсек жабдығы
- санитарлық тораптар

4.2. Дезинсекция (жәндіктерді жою)

Қауіпті жәндіктер:

- шыбын
- маса
- кене
- тарақан
- бит

Әскери бөлімде:

- аэрозольды өңдеу
- инсектицидтер
- кене энцефалитіне қарсы киім өңдеу
- тұрмыстық бөлмелерді өңдеу

4.3. Дератизация (кеміргіштерді жою)

Кеміргіштер:

- жұқпалы аурулар тасымалдаушысы
- қоймаларға үлкен қауіп

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 37 беті

Шаралар:

- механикалық тұзақтар
- улағыш заттар
- қоймаларды герметизациялау
- санитарлық бақылау

5. Жұқпалы ауру пайда болған жағдайда жүргізілетін шаралар

1. Науқасты анықтау
2. Оқшаулау
3. Эвакуация (қажет болса)
4. Инфекция ошағын тексеру
5. Контакт жасағандарды бақылау
6. Қосымша вакцинация
7. Дезинфекция
8. Санитарлық ағарту
9. Бөлімшенің уақытша карантинге жабылуы
10. Қорытынды дезинфекция

6. Далалық жағдайда санитарлық және эпидемияға қарсы шаралар

6.1. Лагерьді орналастыру

- желден қорғалған
- су көзінен жоғары
- батпақты емес аймақ
- санитарлық-тұрмыстық алаңдар бөлінуі керек

6.2. Дала асханасы

- шаң әсерінен қорғау
- ыстық тағаммен қамтамасыз ету
- суды міндетті түрде қайнату

6.3. Жорық кезінде гигиена

- суды үнемдеп пайдалану
- жеке қолғап, майлық қолдану
- жараларды уақытылы өңдеу

Әскери бөлімдегі санитарлық және эпидемияға қарсы шаралар — әскердің денсаулығын, жауынгерлік қабілетін және қауіпсіздігін қамтамасыз ететін басты бағыттардың бірі.

Бұл шараларды тиімді ұйымдастыру:

- инфекциялардың таралуын толық тоқтатуға
- жеке құрамның жарақаттану және ауру деңгейін төмендетуге
- эпидемиялық жағдайды бақылауда ұстауға
- әскери бөлімнің тұрақты жұмысын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Санитарлық тәртіпті сақтау және эпидемияға қарсы шараларды дұрыс жүргізу — әрбір әскери қызметкердің ортақ міндеті.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 38 беті

Дәріс №8

1. Тақырыбы:

Инфекцияның берілу механизмін бұзуға бағытталған эпидемияға қарсы шаралар

2. Мақсаты:

Инфекцияның берілу механизмінің мәнін, оның әскери ортада таралу ерекшеліктерін және осы механизмді үзуге бағытталған эпидемияға қарсы шаралар жүйесін түсіндіру; әскери бөлімдердегі инфекция таралу жолдарын анықтау; санитарлық-гигиеналық, профилактикалық және арнайы эпидемияға қарсы іс-шараларды меңгерту; әртүрлі берілу жолдары бойынша инфекцияның алдын алу әдістерін нақты түсіндіру.

3. Дәріс тезистері

Эпидемиялық үдерістің үш негізгі элементі бар:

1. Инфекция көзі,
2. Берілу механизмдері,
3. Қабылдағыш контингент.

Осылардың ішінде берілу механизмі — эпидемиялық үдерістің орталық буыны. Егер инфекция көзі бар болса, бірақ берілу механизмі іске қосылмаса — эпидемия пайда болмайды. Сондықтан эпидемияға қарсы шаралар жүйесі инфекция көзі мен қабылдағыш контингентке бағытталған шаралармен қатар, дәл осы берілу механизмін бұзу шараларымен тығыз байланысты.

Бұл шаралар әскери бөлімдерде ерекше маңызды, себебі әскерилердің тығыз орналасуы, тұрмыстық ортақ жағдай, далалық жаттығулар, жаңа климаттық аймақтарға баруы — инфекцияның тез таралуына әкеледі.

1. Инфекцияның берілу механизмінің мәні

Инфекцияның берілу механизмі — ауру қоздырғышының инфекция көзінен сау адам ағзасына жету жолдарының жиынтығы.

Берілу механизмдеріне байланысты барлық инфекциялар бірнеше топқа бөлінеді:

1. Фекальды-оральды механизм
2. Ауа-тамшылы механизм
3. Қан арқылы (трансмиссивті) механизм
4. Контакттық механизм
5. Топырақтық механизм
6. Жануарлар арқылы таралатын механизм (зооноздар)

Әр механизмге сәйкес эпидемияға қарсы шаралар жиынтығы түрліше болады.

2. Берілу жолдарына әсер ететін факторлар

Әскери ұжымда берілу механизмдерінің іске қосылуына әсер ететін факторлар:

- жеке құрамның тығыз орналасуы
- санитарлық жағдайдың уақытша нашарлауы
- далалық жағдайда су тапшылығы
- асханалардағы тәртіптің бұзылуы
- жәндіктер мен кеміргіштердің көбеюі
- жарақаттар мен қанмен жанасу
- иммунитеттің төмендеуі (шаршау, стресс)
- климаттық өзгерістер
- жаңа аймақтарға бейімделу

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 39 беті

Сондықтан әскери бөлімдерде инфекцияның алдын алу шаралары нақты және үздіксіз жүргізілуі тиіс.

3. Фекальды-оральды механизмді бұзу шаралары

Бұл механизм арқылы таралатын аурулар:

- дизентерия
- іш сүзегі
- холера
- ротавирус
- гепатит А
- паразиттік аурулар

3.1. Сумен қамтамасыз ету қауіпсіздігі

Негізгі шаралар:

1. Суды залалсыздандыру (қайнату, хлорлау, фильтрация)
2. Орталық су құбырын тексеру
3. Далалық жағдайда су көзін дұрыс тандау
4. Уақытша су сақтау ыдыстарының гигиенасы
5. Суды тасымалдауға арналған цистерналарды дезинфекциялау

3.2. Асхана санитариясы

- тағамды термиялық толық өңдеу
- қол жуу орындарын ұйымдастыру
- шикі және дайын тағамдарды бөлек сақтау
- қызметкерлердің жеке бас гигиенасы
- санитарлық журнал жүргізу
- тоназытқыш температурасы +2–4°C
- азық-түлік қоймаларындағы тазалық

3.3. Жеке гигиена шаралары

Әскерилер міндетті түрде:

- тамақ алдында қол жуу
- сапар кезінде антисептик қолдану
- жеке ыдыс-жабдық нормаларын сақтау
- іш киімді, шұлықты жиі ауыстыру

3.4. Латрина және қоқыс шұңқырлары

- далалық жағдайда 100 метр қашықтықта орналасуы
- жәндіктерден қорғау
- хлорлы әкпен зарарсыздандыру
- уақытында топырақпен көміп отыру

4. Ауа-тамшылы механизмді бұзу шаралары

Бұл механизм арқылы таралатын инфекциялар:

- тұмау
- COVID-19
- туберкулез
- көкжөтел
- менингококк инфекциясы

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ	SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»	
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы	59-11-2025	40 беттің 40 беті
Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		

Әскерде ауа-тамшылы жол өте жылдам таралады, себебі қазармаларда, сыныптарда және жаттығу орындарында адамдар бір-біріне өте жақын.

4.1. Желдету және ауа режимі

- қазармаларды тәулігіне 3 рет желдету
- ауа тазартқыштар қолдану (мүмкіндік болса)
- жаттығу залдарында тұрақты желдету
- ауаны бактерицидті шамдармен өңдеу

4.2. Маска режимі

Эпидемиялық кезеңде:

- жабық бөлмелерде маска қолдану
- масканы 2–3 сағат сайын ауыстыру
- маска қалтасына салып жүруге тыйым

4.3. Жөтел этикеті

Әскерилер міндетті түрде оқытылуы тиіс:

- шынтақ ішіне жөтелу
- қол орамалды пайдалану
- қолданылған орамалды арнайы жәшікке тастау

4.4. Науқастарды оқшаулау

Ауа-тамшылы жолмен таралатын инфекция кезінде:

- жеке палата ашылады
- қызметтік байланыстар тоқтатылады
- 5–7 күн карантин

5. Қан арқылы таралатын (трансмиссивті) механизмді бұзу шаралары

Бұл механизм арқылы таралатын аурулар:

- безгек (малярия)
- кене энцефалиті
- гепатит В, С
- ВИЧ
- туляремия
- бөртпе сүзек (бит арқылы)

5.1. Жәндіктер арқылы таралатын инфекцияларды алдын алу

Масаға қарсы шаралар:

- москиттік тор
- репелленттер
- арнайы өңделген киім
- лагерь маңын өңдеу

Кенелерге қарсы:

- киімге акарицидтік өңдеу
- шалғынды аймақтан аулақ болу
- денені тексеру
- кене шағу кезінде дереу медициналық көмек

Биттен қорғау:

- дезкамерлік өңдеу
- киім-кешекті 60°C-тан жоғары температурада жуу
- жеке бас гигиенасы

5.2. Қанмен жанасудан сақтану

- жеке қорғаныс құралдарын кию
- жараларды бірден өңдеу
- қанмен ластанған заттарды зарарсыздандыру
- медициналық құралдарды стерилдеу

6. Контакттық механизмді бұзу шаралары

Контакт арқылы таралатын инфекциялар:

- қышыма
- дерматомикоздар
- стафилококкты инфекциялар
- тері аурулары
- педикулез

6.1. Жеке заттарды бөлек пайдалану

- сүлгі
- сабын
- тіс щеткасы
- киім
- аяқ киім

6.2. Жеке бас гигиенасы

- душты аптасына 1–2 рет қабылдау
- залалсыздандырғыш сабын қолдану
- спорттық киімдерді уақтылы жуу

6.3. Тері ауруларын ерте анықтау

- күнделікті тексеру
- фельдшердің шұғыл қарауы
- науқасты уақытша оқшаулау

7. Топырақ арқылы таралатын инфекцияларды алдын алу

Топырақ арқылы таралатын инфекциялар:

- сіреспе (столбняк)
- газды гангрена
- топырақтық гельминтоздар
- туляремия

7.1. Алдын алу шаралары

1. Жараларды уақтылы өңдеу
2. Вакцинация (столбнякқа қарсы)
3. Арнайы аяқ киім кию
4. Топырақпен жанасатын құралдарды дезинфекциялау
5. Траншея қазу кезінде санитарлық ережелерді сақтау

8. Инфекцияның берілу механизмін үзуге арналған арнайы шаралар

8.1. Дезинфекция

- ағымдық
- соңғы

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 42 беті

- алдын алу
- камералық

Қолданылатын құралдар:

- хлорлы эк
- формалин
- спирттер
- арнайы ерітінділер

8.2. Дезинсекция

- шыбындарды жою
- масаларға қарсы өңдеу
- биттерге қарсы арнайы заттар

8.3. Дератизация

- кеміргіштерді улау
- тығыздандыру
- қоймаларды қоршау

9. Әскери бөлім жағдайында беріліс механизмін үзу бойынша кешенді іс-шаралар

1. Күнделікті санитарлық бақылау
2. Су және тағам сапасын зертханалық тексеру
3. Казарма, асхана, қоймаларды тексеру
4. Жеке құрамға санитарлық нұсқаулық өткізу
5. Далалық жағдайдағы санитарлық қорғаныс
6. Вакцинация
7. Медициналық бақылау
8. Ауруларды ерте анықтау және оқшаулау
9. Медициналық пунктке жедел хабарлау жүйесін ұйымдастыру

Инфекцияның берілу механизмін үзу — эпидемияға қарсы іс-шаралар кешенінің ең маңызды бағыттарының бірі. Әскери бөлімдерде бұл шаралар ерекше мәнге ие, себебі әскери жағдайлар инфекцияның жылдам таралуына қолайлы орта туғызады.

Су, тағам, ауа, жанасу, жәндіктер және топырақ арқылы таралатын инфекциялардың әрқайсысы үшін арнайы және жалпы профилактикалық шараларды дұрыс ұйымдастыру — эпидемиялық жағдайды тұрақты ұстап тұрудың негізгі шарты.

Инфекция берілу жолдары үзіліп тұрса — әскери бөлімдегі эпидемиологиялық қауіпте айтарлықтай азаяды.

Дәріс №9

1. Тақырыбы:

Әскери бөлімге жұқпалы аурулар енуінің, пайда болуының және таралуының алдын алу бойынша іс-шараларды ұйымдастыру

2. Мақсаты:

Әскери бөлімге жұқпалы аурулардың сырттан енуін болдырмау, аурулардың пайда болуы мен таралуының механизмдерін түсіндіру; алдын алу шараларын жоспарлау, ұйымдастыру және

ON'TUSTIK QAZAQSTAN MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 43 беті

жүргізу әдістерін меңгерту; эпидемиологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін гигиеналық, санитарлық, медициналық және ұйымдастырушылық шаралар кешенін қарастыру.

3. Дәріс тезистері

Әскери бөлімдегі эпидемиологиялық жағдайдың тұрақты болуы — жеке құрамның денсаулығы мен әскери дайындық деңгейін қамтамасыз етудің негізгі шарты. Жұқпалы аурулар әскери бөлімге сырттан енуі мүмкін, әскери ұжым ішінде өздігінен пайда болуы ықтимал және таралу қаупі әрдайым бар.

Инфекцияның әскери бөлімге енуіне әсер ететін негізгі факторлар:

- жаңа келген әскери қызметкерлер;
- демалыстан, іссапардан немесе оқу-жаттығудан оралғандар;
- су және азық-түлік арқылы;
- жәндіктер мен кеміргіштер;
- сыртқы ортадан (климат, табиғи ошақтар);
- санитарлық-тұрмыстық жағдайдың төмендеуі.

Әскери бөлімде эпидемияға қарсы тиімді шаралар жүйесі инфекцияның пайда болу қаупін төмендетіп, таралуын толық тоқтатуға мүмкіндік береді.

1. Жұқпалы аурулардың әскери бөлімге ену себептері

1.1. Қызметкерлердің ауысуы

Қауіптер:

- жаңа шақырылғандар
- демалыстан оралғандар
- миссиядан, оқу-жаттығудан келгендер
- басқа бөлімдерден ауыскандар

Осы топтар инфекцияны байқамай алып келуі мүмкін.

1.2. Сыртқы орта факторлары

- табиғи ошақтық аймақтар
- эндемиялық аймақтарға бару
- жылы мезгілде жәндіктердің көбеюі
- кеміргіштердің белсенділігі

1.3. Тұрмыстық факторлар

- асхана санитариясының нашарлауы
- судың ластануы
- казармалардағы тығыздық
- гигиена ережелерін сақтамау
- дұрыс желдетілмеу

1.4. Инфекцияның кездейсоқ әкелінуі

- ластанған азық-түлік
- қауіпсіздігі тексерілмеген су
- жануарлар арқылы таралу

2. Жұқпалы аурулардың әскери бөлім ішінде пайда болуының себептері

1. Имунитеттің төмендеуі (стресс, шаршау, салқын тию)
2. Жарақаттар мен инфекцияның түсуі
3. Санитарлық нормаларды сақтамау
4. Далалық жаттығулар кезіндегі гигиена тапшылығы

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 44 беті

5. Тазалыққа немқұрайлы қарау
6. Тамақтану жүйесіндегі бұзылулар
7. Тұрақсыз климаттық жағдайлар

3. Жұқпалы аурулардың таралуының негізгі факторлары

Жұқпалы аурулардың әскери бөлімде тез таралуына әсер ететін факторлар:

- жеке құрамның тығыз орналасуы
- ортақ тұрмыстық заттарды қолдану
- табиғи желдетудің жеткіліксіздігі
- топтық іс-шаралар (сап, сабақ, жаттығу)
- асханадағы тәртіптің бұзылуы
- жәндіктердің көп болуы
- далалық өмір жағдайы

Бұл факторлар эпидемиялық үдерістің дамуына қолайлы орта туғызады.

4. Жұқпалы аурулардың әскери бөлімге енуінің алдын алу шаралары

4.1. Карантин және обсервациялық бақылау

Жаңа келгендер үшін:

- 7–14 күндік бақылау
- медициналық тексеру
- дене қызуын өлшеу
- эпидемиологиялық анамнез жинау

Мақсаты — инфекцияны бөлімге кіргізбеу.

4.2. Медициналық тексерулер

Алғашқы тексеру:

- қан талдауы
- флюорография
- жұқпалы аурулар бойынша сұрау
- тері және тыныс жолдарына тексеру

Кезеңдік тексерулер:

- 6 ай немесе 1 жыл сайын
- топтық аурулардың алдын алу

4.3. Иммунопрофилактика (вакцинация)

Міндетті екпелер:

- туберкулез
- дифтерия-тетанус
- іш сүзегі
- менингит
- кене энцефалиті (аймаққа байланысты)
- тұмау
- гепатит А және В

Вакцинация — инфекцияның енуіне қарсы ең тиімді құрал.

5. Жұқпалы аурулардың әскери бөлім ішінде пайда болуының алдын алу шаралары

5.1. Казарма санитариясы

- күнделікті ылғалды тазалау

- аптасына 1 рет жалпы тазалау
- желдету
- төсек-орын гигиенасы
- қоқысты уақытында шығару

5.2. Тамақтану қауіпсіздігі

- асхананы санитарлық бақылау
- шикі және дайын тағамды бөлек өңдеу
- су сапасын тексеру
- асхана қызметкерлерінің медициналық тексерілуі
- ыдыс жуу режимін қадағалау

5.3. Су қауіпсіздігі

- су құбырларын тексеру
- далалық жағдайда су көздерін дұрыс тандау
- суды қайнату, сүзу, хлорлау

5.4. Жеке бас гигиенасы

Әр әскери қызметкер міндетті:

- қол жуу
- жеке сүлгі қолдану
- киім-кешекті жиі жуу
- аяқ киім гигиенасы
- душты аптасына кемінде 1–2 рет қабылдау

5.5. Спорттық және ортақ құралдарды дезинфекциялау

- тренажерлер
- спорт формасы
- матрастар
- жабдықтар

6. Жұқпалы аурулардың таралуының алдын алу шаралары

6.1. Жедел оқшаулау тәртібі

Ауру анықталған жағдайда:

1. Науқас дереу казармадан шығарылады
2. Медпунктке жеткізіледі
3. Қажет болса — стационарға тасымалданады
4. Жеке байланыстар шектеледі

6.2. Қарым-қатынас жасағандарды бақылау

- 7 күн бақылау
- температура өлшеу
- зертханалық талдаулар
- алдын алу дәрі-дәрмектері

6.3. Дезинфекция шаралары

Ағымдық дезинфекция

- науқас жатқан бөлме
- санитарлық торап

Қорытынды дезинфекция

- төсек-орын
- киім-кешек

- жеке заттар
- қазарма
- асхана

6.4. Дезинсекция

- шыбын
- маса
- тарақан
- бит
- кене

Өңдеу инсектицидтермен жүргізіледі.

6.5. Дератизация

- кеміргіштерді жою
- қоймаларды герметизациялау
- улау жұмыстары
- санитарлық инспекция

7. Эпидемия туындаған жағдайда жүргізілетін шаралар

1. Эпидемиялық жағдай туралы шұғыл хабар
2. Науқасты оқшаулау және емдеу
3. Инфекция ошағын тексеру
4. Эвакуация қажет болса — стационарға жіберу
5. Қарым-қатынас жасағандарды оқшаулау немесе бақылау
6. Карантин енгізу
7. Барлық территорияны дезинфекциялау
8. Асхана мен су көздерін тексеру
9. Жабдықтарды зарарсыздандыру
10. Дәрігерлер мен санитарлық бригадалар жұмысын күшейту

8. Далалық жағдайда алдын алу іс-шаралары

Далалық жағдай — эпидемияның дамуына қолайлы орта, сондықтан шаралар ерекше:

8.1. Лагерьді орналастыру ережелері

- құрғақ аймақ
- жәндіктер аз орын
- су көзінен жоғары
- санитарлық аймақтарды бөлу

8.2. Далалық асхана

- тағамды шаңнан қорғау
- суды қайнату
- ыдыстарды қайнату
- қалдықтарды көму

8.3. Гигиена қиындықтары

- антисептик қолдану
- дымқыл майлық
- аяқ киімді құрғату
- жуыну мүмкіндігін ұйымдастыру

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 47 беті

9. Санитарлық-ағарту жұмыстары

Әскер арасында инфекцияның алдын алу үшін:

- дәрістер
- нұсқаулықтар
- плакаттар
- санитарлық күндер
- гигиена бойынша сабақтар

Санитарлық мәдениет — эпидемияның таралуын тоқтатудың басты шарттарының бірі.

Әскери бөлімге жұқпалы аурулардың енуінің, пайда болуының және таралуының алдын алу — кешенді, көп деңгейлі, үздіксіз жүргізілетін маңызды эпидемиологиялық процесс. Ол:

- медициналық,
- санитарлық-гигиеналық,
- ұйымдастырушылық,
- профилактикалық,
- ақпараттық шаралардан тұрады.

Жұқпалы аурулардың таралуына жол бермей, жеке құрамның денсаулығын сақтау — командирлер мен медициналық қызметтің ғана емес, әр әскери қызметкердің ортақ міндеті.

Дәріс №10

1. Тақырыбы:

Әскерлерде санитарлық-эпидемиологиялық барлауды ұйымдастыру

2. Мақсаты:

Әскерлерде санитарлық-эпидемиологиялық барлаудың мәнін, мақсатын, міндеттерін, түрлерін және оны ұйымдастыру тәртібін түсіндіру; әскери жағдайларда эпидемиялық қауіптерді анықтау, бағалау және жоюға бағытталған арнайы әдістермен таныстыру; инфекциялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін санитарлық-эпидемиологиялық барлаудың рөлін түсіндіру; барлау жүргізу алгоритмдерін меңгерту.

3. Дәріс тезистері

Әскерлерде санитарлық-эпидемиологиялық барлау — бұл әскери бөлімнің, бөлімшенің немесе далалық лагерьдің санитарлық-гигиеналық және эпидемиологиялық жағдайын уақтылы бағалау, инфекциялық қауіптерді анықтау және эпидемияның алдын алу мақсатында жүргізілетін арнайы шаралар жүйесі.

Санитарлық-эпидемиологиялық барлау әскери медициналық қызметтің ең маңызды бағыттарының бірі болып табылады, себебі ол:

- инфекциялық аурулардың алдын алу,
- санитарлық шығындарды азайту,
- жауынгерлік қабілетті сақтау,
- эпидемиялық жағдайды басқару

үшін қажет.

Барлау — тек ақпарат жинау ғана емес, ол мәліметтерді талдау, эпидемиологиялық болжам жасау, қорғау және алдын алу шараларын ұйымдастыруды қамтитын кешенді процесс.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 48 беті

1. Санитарлық-эпидемиологиялық барлаудың мәні мен маңызы

1.1. Санитарлық-эпидемиологиялық барлау дегеніміз не?

Санитарлық-эпидемиологиялық барлау — әскердің орналасқан ауданының санитарлық-гигиеналық жағдайын және эпидемиологиялық қауіптерін анықтау, бағалау және алдын алу бойынша арнайы зерттеу шаралары.

Барлау өзіне мыналарды қамтиды:

- аумақтың санитарлық жағдайын бағалау
- су көздерін санитарлық зерттеу
- тағаммен қамтамасыз ету жүйесін бақылау
- ауа, топырақ және тұрмыстық жағдайды тексеру
- тұрғындар арасындағы эпидемиологиялық жағдайды анықтау
- жәндіктер мен кеміргіштердің таралуын бағалау
- жұқпалы аурулардың табиғи ошақтарын анықтау

1.2. Әскер үшін маңыздылығы

Санитарлық-эпидемиологиялық барлау — жауынгерлік қауіпсіздіктің медицина саласындағы негізгі элементтерінің бірі. Оның маңыздылығы:

- инфекцияның таралуын ерте кезеңде анықтау
- эпидемиялық ошақты оқшаулау
- жеке құрамның денсаулығын сақтау
- әскери операциялар кезінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету
- тұтынатын су мен тағамның қауіпсіздігін бағалау
- жауынгерлік міндеттерді үздіксіз орындауға мүмкіндік беру

2. Санитарлық-эпидемиологиялық барлаудың мақсаттары мен міндеттері

2.1. Негізгі мақсаттары

1. Әскери бөлім орналасқан ауданда эпидемиологиялық қауіптерді анықтау
2. Санитарлық жағдайға әсер ететін факторларды бағалау
3. Инфекция көздерін, берілу жолдарын және қауіп аймақтарын табу
4. Алдын алу шараларын ұйымдастыруға қажетті ақпарат жинау
5. Жеке құрамның денсаулығын қорғау

2.2. Негізгі міндеттері

- ауданның эпидемиологиялық жағдайын зерттеу
- табиғи ошақтық ауруларды анықтау
- су, топырақ, ауа сапасын зерттеу
- санитарлық-тұрмыстық объектілерді тексеру
- жәндіктер мен кеміргіштердің таралуын бағалау
- халық арасындағы жұқпалы аурулар тарихын зерттеу
- зертханалық зерттеулер жүргізу
- эпидемиологиялық болжам жасау
- командованиеге ұсыныстар енгізу

3. Санитарлық-эпидемиологиялық барлау түрлері

3.1. Алдын ала барлау

Әскер бір ауданға кірмей тұрып жүргізіледі. Мақсаты:

- жаңа аумақ туралы жалпы мәліметтер жинау
- климаттың ерекшеліктері

- су көздері
- жергілікті тұрғындардың санитарлық мәдениеті
- табиғи ошақтық аурулар картасы
- эпидемиялық жағдай тарихы

3.2. Жедел (оперативтік) барлау

Қауіп немесе күдік туындаған жағдайда жүргізіледі:

- инфекциялық аурудың пайда болуы
- жаппай улану
- су ластануы
- жәндіктердің көбеюі

Бұл барлау қысқа мерзімде нақты ақпарат береді.

3.3. Терендетілген барлау

Жоспарлы түрде жүргізілетін толық эпидемиологиялық зерттеу:

- зертханалық талдаулар
- аумақты кешенді зерттеу
- эпидемиологиялық анализ
- ұзақ мерзімді бақылау

4. Барлау жүргізу объектілері

Санитарлық-эпидемиологиялық барлау келесі объектілерді қамтиды:

4.1. Су көздері

- өзен
- көл
- бұлақ
- құдық
- орталық су жүйесі

4.2. Азық-түлік орындары

- қоймалар
- асханалар
- базарлар (жергілікті)

4.3. Тұрғын үйлер мен қазармалар

- санитарлық жағдай
- температура, ылғалдылық
- желдету

4.4. Медициналық объектілер

- емханалар
- ауруханалар
- эпидемия тарихы

4.5. Табиғи орта

- топырақ
- ауа
- өсімдіктер
- жануарлар

4.6. Жәндіктер мен кеміргіштер

- таралу аймағы
- саны

- ауру тасымалдау мүмкіндігі

5. Санитарлық-эпидемиологиялық барлау кезеңдері

5.1. Дайындық кезеңі

- барлау тобы құрылуы
- құрал-жабдықтар тексерілуі
- карта және жоспар дайындалады
- қажетті зертханалық құралдар алынады

5.2. Ақпарат жинау

- жергілікті тұрғындардан сауалнама
- тарихи ақпарат
- жергілікті дәрігерлерден мәлімет
- топографиялық ерекшеліктер

5.3. Объектілерді тексеру

- жалпы санитарлық жағдай
- судың сапасы
- азық-түлік қауіпсіздігі
- тұрмыстық объектілер
- санитарлық-тұрмыстық жағдай

5.4. Зертханалық зерттеулер

Зерттелетін материалдар:

- су
- топырақ
- ауа
- тағам
- жәндіктер
- жануарлардың биоматериалдары

5.5. Анализ және бағалау

- барлық мәлімет жинақталады
- эпидемиологиялық карта жасалады
- қауіпті аймақтар белгіленеді

5.6. Ұсыныстар мен шараларды әзірлеу

- алдын алу шаралары
- қорғаныс режимі
- аумақты санитарлық тазарту
- вакцинация

6. Санитарлық-эпидемиологиялық барлау тобының құрамы

Әскерде барлау тобы:

1. Эпидемиолог-дәрігер
2. Гигиенист-дәрігер
3. Зертханашы
4. Дезинфектор маманы
5. Фельдшер
6. Барлаушы-сарбаздар

Топтың міндеті — ақпаратты жинау, талдау, шараларды жоспарлау.

7. Санитарлық-эпидемиологиялық барлаудың құралдары

Барлауда келесі құралдар қолданылады:

- жылжымалы санитарлық зертхана
- судың сапасын анықтайтын тест-жүйелер
- микроскоп, центрифуга
- термометр, психрометр
- дезинфекциялық құралдар
- жануарлар ұстағыш құралдар
- инсектицидтік және дератизациялық құралдар
- қорғаныс киімі

8. Аумақтың санитарлық жағдайын тексеру әдістері

8.1. Визуалды тексеру

- қоқыс
- латрина
- тұрмыстық қалдықтар
- санитарлық тәртіп

8.2. Инженерлік тексеру

- канализация
- сумен қамтамасыз ету жүйесі
- желдету жүйесі

8.3. Лабораториялық зерттеу

- судың бактериологиялық құрамын анықтау
- топырақтағы микроорганизмдерді зерттеу
- тағам құрамын талдау
- ауадағы микроб деңгейін зерттеу

9. Табиғи ошақтық инфекцияларды анықтау

9.1. Табиғи ошақ дегеніміз не?

Табиғи ошақ — белгілі бір географиялық аймақта табиғи түрде сақталатын және жануарлар мен жәндіктер арқылы таралатын инфекциялық аурулардың табиғи резервуары.

9.2. Мысалдар

- құтыру
- туляремия
- кене энцефалиті
- орман безгегі
- оба

9.3. Табиғи ошақты анықтау әдістері

- жануарларды зерттеу
- қан алу
- жәндіктерді жинау
- топырақ талдауы
- жергілікті медицинадан мәлімет

10. Барлау мәліметтері бойынша профилактикалық шаралар

10.1. Су көздерін санитарлық қорғау

- хлорлау
- қайнату
- сүзу
- құдықтарды жабдықтау

10.2. Тамақтану қауіпсіздігі

- қоймаларды тексеру
- термиялық өңдеу
- санитарлық режим

10.3. Жәндіктермен күрес

- дезинсекция
- репелленттер
- торлар

10.4. Кеміргіштермен күрес

- улау
- қоймаларды герметизациялау
- қоқыс жою

10.5. Иммунопрофилактика

- вакцинация
- жедел профилактика
- ревакцинация

11. Әскери операциялар кезіндегі санитарлық-эпидемиологиялық барлау

Әскери қимылдар инфекциялардың таралу қаупін арттырады.

Негізгі бағыттар:

- қиранды аумақтарды тексеру
- елді мекендердегі эпидемиялық жағдай
- судың ластануы
- мәйіттерді көму
- жаппай ауру қаупі
- биологиялық қару қолданылған жағдайда барлау

Барлау ерекше жылдамдықпен және қауіпсіздік ережелерімен жүргізіледі.

Әскерлерде санитарлық-эпидемиологиялық барлауды ұйымдастыру — әскери медицинаның стратегиялық маңызды бағыты. Бұл барлау:

- инфекциялық қауіптерді анықтауға,
- санитарлық жағдайды бағалауға,
- эпидемиологиялық болжам жасауға,
- алдын алу шараларын ұйымдастыруға,
- жеке құрамды қорғауға

мүмкіндік береді.

Санитарлық-эпидемиологиялық барлау — әскери бөлімнің эпидемиялық тұрақтылығы мен жауынгерлік қабілетінің кепілі.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН MEDISINA AKADEMIASY «Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы» АҚ		SOUTH KAZAKHSTAN MEDICAL ACADEMY АО «Южно-Казахстанская медицинская академия»
«Гигиена және эпидемиология» кафедрасы Дәріс кешені «Әскери гигиена және эпидемиология»		59-11-2025 40 беттің 53 беті

№1-қосымша

Электрондық оқулықтар

- 1.Электронная библиотека ЮКМА - <https://e-lib.skma.edu.kz/genres>
- 2.Республиканская межвузовская электронная библиотека (РМЭБ) – <http://rmebrk.kz/>
- 3.Цифровая библиотека «Акнурпресс» - <https://www.aknurpress.kz/>
- 4.Электронная библиотека «Эпиграф» - <http://www.elib.kz/>
- 5.Эпиграф - портал мультимедийных учебников <https://mbook.kz/ru/index/>
- 6.ЭБС IPR SMART <https://www.iprbookshop.ru/auth>
информационно-правовая система «Заң» - <https://zan.kz/ru>
- 7.Medline Ultimate EBSCO - <https://research.ebsco.com/>
- 8.Scopus - <https://www.scopus.com/>

Әдебиеттер

1. Джуланова К. Н. Әскерлерді сумен қамтамасыз ету гигиенасы : оқу құралы / К. Н. Джуланова, Ж. Т. Исабаев, Д. М. Сыздықов ; ҚР Қорғаныс министрлігі Кадр жұмысы және әскери білім департаменті. - Алматы: Эверо, 2015. - 156 б. с.
2. Жалпы гигиена бойынша тапсырмалар жинағы : оқу-әдістемелік құрал. - М.: "Литтерра", 2016. - 208 бет
3. Жаханов А. Әскери гигиена : оқу құралы / А. Жаханов, Ж. Исабаев ; С. Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ; Әскери каф. - Алматы : Эверо, 2013. - 244 бет. с.
4. Токанова Ш. Е. Жалпы гигиена: оқу құралы / Ш. Е. Токанова, М. Б. Жандаулетова. - Алматы: ЭСПИ, 2023. - 216 бет. с.
5. Токанова Ш. Е. Жалпы гигиена : оқу құралы / Ш. Е. Токанова, М. Б. Жандаулетова ; ҚР денсаулық сақтау министрлігі; СММУ. - Алматы : Эверо, 2013. - 216 бет. с.
6. Әскери гигиена және эпидемиология : оқу-әдістемелік құрал / Н. К. Смағұлов [ж/б.] ; ҚР денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігі. ҚММУ. - Караганды: АҚНҰР, 2015. - 276 б. с
7. Военная гигиена и эпидемиология : учебно методическое пособие / Н. К. Смагулов [и др.] ; М-во здравоохранения и социального развития РК. КГМУ. - ; Рек. учебно- методической секцией по группе специальностей "Военное дело и безопасность" М-ва образ. и науки РК. - Караганда : АҚНҰР, 2015. - 266 с.
8. Сборник заданий по общей гигиене : учебно методическое пособие / М. Г. Калишев [и др.]. - М. : "Литтерра", 2016. - 224 с.
9. Матеишен, Р. С. Военная эпидемиология : учебное пособие для студентов мед. вузов / Р. С. Матеишен, Б. В. Кравец, Ю. В. Суторин. - Ростов н/Д : Феникс, 2006. - 192 с